साप्ताहिक

गोरखा एक्सप्रेस अनलाइनमा
www.nepaltoday.com.np

गोरखा एक्सप्रेस

GORKHA EXPRESS NATIONAL WEEKLY

माटोवादीहरुको साझा पत्रिका

वर्ष ४५ अंक ११ २०८३ असोज २० गते मंगलबार (Oct. 6, 2026) मूल्य रू. १०/-

२ पल्ट राष्ट्रपति, अब पार्टी राजनीतिमा !!

दुईपल्ट देशको राष्ट्रपति बनिसकेकी विद्या भण्डारी अब एमालेको बरिष्ठ नेता स्वीकार गर्न पुगेकी छिन् । राजनीति किन यतिबिघ्न नैतिकहीन र निकृष्ठ बन्न पुगेको होला ? किन कोही राजनेता बन्न सकेनन्, यो कुरूप दृष्टान्त बन्न पुगेको छ ।

अध्यक्ष ओलीलाई विदा गरेर नेतृत्व पुस्तान्तरण र हस्तान्तरणको वर्षदिनको बहसलाई छिमोल्दै अध्यक्ष ओलीले परिवर्तन चाहनेहरूलाई थचार्दै विद्या भण्डारीलाई पार्टीको बरिष्ठ नेता चयन गराएका हुन् । पार्टी सचिव हिक्मत कार्कीले भण्डारीको राजनीतिक तथा साङ्गठनिक अनुभवले पार्टीलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउने विश्वास व्यक्त गरेका छन् । एमालेमा नयाँ पुस्ताले नेतृत्व गर्ने सपना चुहिन पुगेको छ । अध्यक्ष ओलीको राजनीतिका सामु युवा पुस्ताले घुँडा टेकेको अर्थमा विश्लेषण भइरहेको छ ।

रूसी मन्त्रीको महत्वपूर्ण मिसन-भ्रमण

नेपाल-रसिया कूटनीतिक सम्बन्धको वार्षिकोत्सव पारेर रसियाका उपविदेशमन्त्री रूडेन्को आजदेखि ३ दिने नेपाल भ्रमणमा रहनेछन् । नेपालमा भोटेकोशीको बाढीको विपद्पछि नेपाललाई के कसरी र कस्तो सहयोग गर्न सकिन्छ भन्ने विषयदेखि रसियाली सेनामा नेपाली नागरिकहरूको भर्ती, हराइरहेका व्यक्तिहरूको खोजी तथा मृतकहरूको क्षतिपूर्ति सम्बन्धको विषयमा समेत छलफल हुनेछ । रसिया पहिलेदेखि नै नेपालको सहयोगी हुँदै आएको छ, बन्द भएका सहयोगका उद्योग सञ्चालन, मलखाद उद्योग र अन्यमा समेत रसियाले सहयोगको हात बढाएको छ ।

परराष्ट्र मन्त्रालयका प्रवक्ता लोकबहादुर पौडेलका अनुसार बुधवार सचिव अमृतबहादुर राईसँग भेटवार्ता हुनेछ । यो वार्तामा ७ दशक लामो नेपाल रसिया सम्बन्ध अझ विशिष्टीकरण र नेपालले खोजेको रसियाली सहयोगका विषयमा छलफल केन्द्रित हुनेछ । नेपालका लागि यो छलफल कूटनीतिक मात्र नभई मानवीयतामा पनि आधारित हुनेछ । नेपालले रसियाली सेनामा नेपाली नागरिकलाई आइन्दा भर्ति नगर्न अनुरोध गरिसकेको छ । सेनामा भर्ना, हराएका र मृत भइसकेकाको परिवारलाई क्षतिपूर्ति दिने विषले अन्तिम निर्णय यही बेला हुनेछ ।

नेपाल रसियावीच कूटनीतिक सम्बन्ध १९५६ मा स्थापित भएको थियो । त्यसपछि रसियाले नेपालको शिक्षा, संस्कृति, पर्यटन, यातायात, उद्योग अनेक क्षेत्रमा सघाउँदै आएको छ । उपविदेशमन्त्री रूडेन्को अक्टोबर ६ मा 'ओपन डायलग' कार्यक्रममा पनि सहभागी हुने कार्यक्रम छ । जहाँ वरिष्ठ पत्रकार, विज्ञ, कूटनीतिज्ञ तथा व्यवसायीहरूसँग भू-राजनीतिक विकास तथा नेपाल-रसिया सम्बन्धबारे अनौपचारिक छलफल हुने भएको छ । स्मरणीय छ, एकपल्ट युक्रेनको पक्षमा बोल्दा नेपालको असंलग्न परराष्ट्रनीति ढलपल भएको थियो । नेपाल रसियावीच व्यापक सम्बन्ध रहेकाले उठ्ने समस्याहरू वार्ताद्वारा हल गरिनेछ ।

एकाएक रसियाका उपविदेशमन्त्री नेपाल आउनुले भूराजनीतिक द्वन्द्वमा फस्दै गएको र भोटेकोशीको बाढी तथा अतिवर्षाले थिलथिलो भएको नेपालको आपद् विपद्मा रसियाली राष्ट्रपति पुटिनको ठूलै मन र महत्वपूर्ण सन्देश लिएर आउनलागेको अनुमान सहजै गर्न सकिन्छ । कूटनीतिक रूपमा यो भ्रमण धेरै नै अर्थपूर्ण देखिन्छ । उपविदेशमन्त्री रूडेन्कोको नेपाल भ्रमण सफल रहोस्, हाम्रो सम्बन्धको ७०औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा मैत्री अझ मजबुत हुँदैजाओस् ।

गणतन्त्रका मसिहाहरू घायल

माओवाद बिसाएर जनयुद्धका नायक प्रचण्ड अस्तित्वक्षाका खातिर नेकपा गठन गर्न पुगेका छन् । प्रचण्ड भन्छन्- जनयुद्धको उपलब्धि भनेकै गणतन्त्र हो । गणतन्त्र ल्याउन प्रचण्डलाई साथ र सहयोग गर्ने पार्टी नेपाली कांग्रेस र एमाले हो ।

अर्थात् प्रचण्ड, देउवा र ओली गणतन्त्रलाई ठूलै उपलब्धि मान्छन् । तर, गणतन्त्रात्मक शासन आलोपालो, मिलिजुली चलाउँदा चलाउँदै सिद्धान्त, नीति, निष्ठा र नैतिकतासमेत समाप्त पारेपछि जेनजी पुस्ताले बिद्रोह गऱ्यो । जनता जेनजी पुस्ताको समर्थनमा जुटेपछि प्रचण्ड साग ओइलाएझैं ओइलाए, देउवा रगतपच्छे भएर कुटाइ खाएर भाग्नुपऱ्यो, ओलीले सत्ताको सिंहाशनबाटै सेनाको शरणमा पुगेर ज्यान जोगाउनु पऱ्यो । गत फागुन २१ को चुनावमा यी तिनै जना, ३ पार्टी किनारा पुगे । जनतालाई हेप्न सकिन्छ, जनता जागेपछि कसैको केही नलाग्ने रहेछ, जनताले परिवर्तन ल्याउने रहेछन् भन्ने प्रमाण जेनजी विद्रोह हुनपुग्यो ।

कांग्रेस, एमाले र नेकपाको निष्कर्ष छ, दशैं तिहारपछि सडकमा आगो नबाली, ६ लाख जनतालाई सडकमा नउतारी बालेन सरकार ढल्दैन । रास्वपाको बहुमतलाई मात दिएर बालेन सरकार ढाल्न कमजोर विपक्षी बन्नपुगेका कांग्रेस, एमाले र माओवादीले संसद, सडक, सामाजिक सञ्जाल सबैतिर बेजोडको बिरोध गरिरहेका छन् । तर प्रम बालेन साह एउटा कानले बिरोध सुनेर अर्को कानले उडाइदिन्छन् । बालेन साहको सातो खाइरहेका विपक्षीको अनुमान थियो- राष्ट्रसंघको मञ्चमा बालेन साह उभिन पनि सक्दैनन्, बोल्दा लरबराउने छन्, नेपालको बेइजत हुनेछ र अझ तीब्र बिरोध गरेर जनतालाई सरकारविरूद्ध उराल्न सकिने छ । तर भयो उल्टो । बालेन साहले धारा प्रवाह रूपमा जलवायु परिवर्तन, कार्वन उत्सर्जन, हिमालमाथिको खतरा र नेपालले महगो मूल्य चुकाउनु परेको र मानवीय समस्यामा जेलिन पुगेको अभिव्यक्ति दिएपछि ३६ वर्षे कान्छो प्रधानमन्त्री विश्वसमाचारमा छाए । यसवर्ष राष्ट्रसघमा बोल्ने बालेन साहलाई विश्वजनमतले पहिलो नम्बरमा रूचायो, त्यसपछि इरान र तेश्रो नम्बरमा अमेरिकी राष्ट्रपतिको चर्चा रह्यो ।

अर्थात्, नेपालका प्रम बालेन साहले विश्वको मन जित्यो । नेपालले भोग्नु परेको भोटेकोशीको बाढी, बाढीबाट मानवीय क्षति र अकल्पनीय विपद्बारे विश्वलाई सावधान गराउने काम प्रम बालेन साहले गरेका छन् । विपक्षीहरू भन्नलाई जसले पनि त्यही बोल्थे भने पनि बालेन साहबाट विपक्षीहरू आत्तिन पुगेका छन् ।

यसैवीच पूर्व प्रधानन्यायाधीश चालेन्द्र शमशेर राणाको षडयन्त्रको जालोमा देउवा, प्रचण्ड र ओली परेको खुलासा हुनपुग्यो । कांग्रेसको नेतृत्व देउवाको हातमा हालिदिने, ओलीलाई प्रधानमन्त्री बनाइदिने, प्रचण्डलाई पुरानै शक्तिमा फर्काइदिने र चोलेन्द्र राष्ट्रपति बन्ने यो षडयन्त्रको पर्दाफास भएपछि पूर्व प्रधानन्यायाधीश पक्राउ परे, अक्क न बक्क भएर सुरक्षा मागेको अर्थमा मौन बस्न बाध्य भएका छन् । षडयन्त्रका अर्का साझेदार दीपक भट्टलाई काठमाडौंबाट धुलिखेल जेल सरूवा गरियो । यी घटनाले पूर्व शासकहरू प्रचण्ड, देउवा र ओली कति कमजोर भइसकेछन् भन्ने सबैले बुझ्न पाएका छन् । विश्लेषक भन्छन्, ५ वर्ष रास्वपा र बालेनले शासन गरे भने आफ्नो राजनीतिक जीवन सकिने र पुराना भ्रष्टाचारका फाइले खुलेर जेलमा कोचिनुपर्ने खतरा यिनले देखेका हुन् । यहीकारण बालेन सरकार ढाल्न न्वारानदेखिको बल लगाएका थिए । यो षडयन्त्रको मुखुण्डा उतार्न सफल भएपछि प्रम बालेन अझ शक्तिशाली भएका छन् र भ्रष्टाचारका फाइल खोलेर जो कसैलाई जेल कोच्ने रणनीतिमा अग्रसर भएका खबर आइरहेका छन् । यही खतरावोध गरेर यी तिनै पार्टी नेताहरू ससाना पार्टीहरूलाई जुटाएर सडक आन्दोलनमा उत्रने जोरजाम गरिरहेका देखिन्छन् ।

बालेन निकट भन्छन्- संविधान संशोधन हुन्छ, कार्यकारी प्रधानमन्त्रीसहित प्रजातन्त्र रहन्छ, गणतन्त्र विदा हुन्छ । संघीयता रहदैन, संवैधानिक राजतन्त्र र हिन्दुराष्ट्र कायम हुनेछ । अहिले गणतन्त्रका मसिहाहरू घायल भएका छन्, यिनका साथै गणतन्त्र नै सकिने संकेत देखिएका छन् ।

बदलिंदो हिमालयमा नेपालको जलविद्युत भविष्य

गालब बहादुर ढुंगाना

एक शताब्दीभन्दा लामो समयदेखि नेपालले आफ्ना नदीहरूलाई समृद्धिको आधारका रूपमा हेर्दै आएको छ । सन् १९११ मा निर्माण भएको ५०० किलोवाटको फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रदेखि आज ४,१२० मेगावाट पुगेको जडित क्षमतासम्म आइपुग्दा जलविद्युत् देशभित्रकै लगानीको एउटा प्रमुख क्षेत्र मात्र बनेको छैन, आर्थिक भविष्यसँग पनि गहिरोसँग जोडिएको छ । तर केवल चौध महिनाको अन्तरमा भोटेकोशी नदी प्रणालीमा आएका दुई विनाशकारी बाढीले एउटा गम्भीर प्रश्न उठाएका छन् । हिमाली नदीहरूमा हाम्रो लगानी जसरी बढिरहेको छ, के ती नदी र तिनका बदलिँदा जोखिमबारे हाम्रो बुझाइ पनि त्यही गतिमा बढिरहेको छ ?

पहिलो चेतावनी ८ जुलाई २०२५ मा आयो । तिब्बतमा रहेको एउटा हिमतालबाट अचानक ठूलो परिमाणमा पानी बाहिरिएपछि लेन्दे खोलाहुँदै भोटेकोशीमा विनाशकारी बाढी आयो । त्यसको चौध महिनापछि, २६ अगस्ट २०२६ मा, त्यही नदी प्रणालीमा अर्को भयावह बाढी आयो, तर यसपटकको कारण बिल्कुलै फरक थियो । उच्च हिमाली भिरालोबाट करिब १,२०० मिटर तल हिमनदीको बरफ र चट्टानको विशाल भाग खसेर लेन्दे खोला थुनियो र अस्थायी बाँध बन्यो । त्यो बाँध भत्किएपछि पानी, गेग्रान र भग्नावशेषको विशाल बहाव भोटेकोशी हुँदै त्रिशूलीसम्म पुग्यो । यसरी एक वर्षभन्दा केही बढी अवधिमै एउटै नदी प्रणालीमा दुई फरक कारणबाट दुई विनाशकारी बाढी आए । यसले उच्च हिमाली क्षेत्रमा विकसित भइरहेका जोखिमहरू कति विविध र पूर्वानुमान गर्न कठिन हुँदै गएका छन् भन्ने देखाउँछ ।

पुस्तौंदेखि नेपालीहरूलाई नेपाल विश्वकै दोस्रो ठूलो जलविद्युत् सम्भावना भएको देश हो भनेर पढाइँदै र सुनाइँदै आएको छ । प्रचलित यो दाबी तथ्यको कसीमा टिक्दैन, तर यसलाई जन्म दिने नेपालको भूगोल भने वास्तविक हो । ८,००० मिटरभन्दा अग्ला हिमाली क्षेत्रबाट छोटो दूरीमै करिब ७० मिटर उचाइका तराईका समथर भूभागसम्म झर्ने नदीहरूले जलविद्युत् उत्पादनका लागि असाधारण प्राकृतिक अवस्था सिर्जना गरेका छन् । नेपालको कठिन भूगोल नै एक दिन देशको सबैभन्दा ठूलो आर्थिक सामर्थ्य बन्न सक्छ भन्ने आशाको आधार पनि यही हो । तर नेपालले यही सम्भावनालाई ठूलो स्तरमा उपयोग गर्न थालेकै बेला त्यसको आधार रहेका हिमाल, हिमनदी, हिमपातको स्वरूप र नदी प्रणाली स्वयं परिवर्तन भइरहेका छन् ।

पूर्वमा कोशी, मध्यभागमा गण्डकी, पश्चिममा कर्णाली र सुदूरपश्चिमी सीमामा महाकाली गरी नेपालका चार ठूला नदी प्रणालीमा मनसुनी वर्षा, भूमिगत पानी, मौसमी हिउँ र हिमनदीको पानी फरक-फरक अनुपातमा मिसिन्छ । वर्षभरको कुल बहावमा वर्षाको हिस्सा सबैभन्दा ठूलो भए पनि मनसुनबाहिरका महिनामा भूमिगत पानी र हिउँको भूमिका विशेष महत्त्वपूर्ण हुन्छ । हिउँले प्राकृतिक जलाशयको काम गर्छ, हिउँदमा परेको पानीलाई हिमाली क्षेत्रमा सञ्चित राख्छ र वसन्तमा बिस्तारै नदीमा पठाउँछ । तर यो प्राकृतिक जलाशय अब पहिले जस्तो भरपर्दो रहन थालेको छैन । सन् २०२६ मा हिन्दूकुश हिमालय क्षेत्रमा हिउँ टिकिरहने अवधि दीर्घकालीन औसतभन्दा २७.८ प्रतिशत कम रह्यो, जुन दुई दशकभन्दा बढी अवधिकै न्यून स्तर हो र लगातार चौथो वर्ष औसतभन्दा कम हो । तापक्रम बढ्दै जाँदा र हिउँ पहिलेभन्दा चाँडो पग्लिँदा पानी प्रशस्त हुने समयमा अझ बढी पानी आउने, जलविद्युत् उत्पादन सबैभन्दा कम हुने सुख्खायाममा कम पानी उपलब्ध हुने जोखिम बढ्दै जान्छ ।

यो मौसमी असन्तुलन विशेष महत्त्वपूर्ण छ, किनकि नेपालले दशकौं लगाएर मुख्यत: एउटै प्रकृतिको विद्युत् प्रणाली विकास गरेको छ । देशको अधिकांश जडित क्षमता नदी प्रवाहमा आधारित 'रन-अफ-रिभर' आयोजनाबाट आउँछ । मनसुनमा नदी उर्लिंदा यस्ता आयोजनाले प्रशस्त विद्युत् उत्पादन गर्छन्, तर हिउँदमा नदीको बहाव घटेसँगै उत्पादन पनि उल्लेख्य रूपमा घट्छ । गत हिउँदमा जडित क्षमता ३,८०० मेगावाटभन्दा बढी हुँदा पनि उत्पादन करिब १,६०० मेगावाटमा झरेको थियो र नेपालले भारतबाट ६५४ मेगावाटसम्म विद्युत् आयातको व्यवस्था गर्नुपरेको थियो । अर्कोतर्फ, नेपालको प्रमुख मौसमी जलाशय प्रणाली अझै पनि ९२ मेगावाटको कुलेखानी पहिलो र दोस्रो आयोजना नै हो, जसमध्ये पछिल्लो आयोजना सन् १९८६ मा सञ्चालनमा आएको थियो । त्यसैले वर्षायामका केही महिनामा नेपालसँग प्रशस्त विद्युत् हुँदा पनि सुख्खायाममा आयातमा निर्भर रहनुपर्ने अवस्था कायम छ ।

हिमनदीले अर्को प्रकारको जोखिम थप्छन् र भोटेकोशीको अनुभवले अब हिमतालको मात्र निगरानी गरेर पुग्दैन भन्ने स्पष्ट पारेको छ । चिनिएका हिमतालमा केन्द्रित निगरानी प्रणालीले जुलाई २०२५ को बाढीको सम्भावना पहिचान गर्न सक्थ्यो होला, तर त्यसको चौध महिनापछि आएको विपद् छुट्न सक्थ्यो । अस्थिर हिमाली भिराला र हिमनदीबाट चट्टान खस्ने, बरफको विशाल भाग भत्किने, पहिरो जाने वा नदी अस्थायी रूपमा थुनिने जस्ता घटनाले पनि ठूलो परिमाणमा पानी र गेग्रान तलतिर पठाउन सक्छन् । त्यसैले अब नेपालले कुनै एउटा हिमतालको अवस्था मात्र होइन, समग्र हिमाली जलाधार क्षेत्रको स्थिरता बुझ्ने र निगरानी गर्ने क्षमता विकास गर्नुपर्छ ।

नेपालको जलविद्युत् सम्भावना र त्यससँग जोडिएका जोखिम दुवै सबैभन्दा बढी एकै ठाउँमा केन्द्रित हुँदै गएको क्षेत्र कोशी जलाधार हो । यहाँ करिब ८५ वटा जलविद्युत् आयोजना सञ्चालनमा छन् भने नेपालका कोशी, गण्डकी र कर्णाली जलाधारमा पहिचान गरिएका ४७ सम्भावित जोखिमयुक्त हिमतालमध्ये ४२ वटा यही जलाधारमा छन् । लिखु, माई र हेवा जस्ता नदीहरूमा एकपछि अर्को गर्दै जलविद्युत् आयोजना निर्माण भएका छन् भने देशको सबैभन्दा ठूलो ४५६ मेगावाटको माथिल्लो तामाकोशी आयोजना नेपालको सबैभन्दा चर्चित जोखिमयुक्त हिमतालमध्ये एक, च्छो रोल्पाको तल्लो क्षेत्रमा अवस्थित छ । हिमतालको जोखिम घटाउने प्रारम्भिक ठूला प्रयासमध्ये एउटा च्छो रोल्पामै गरिएको थियो । तर सन् २००० मा तालको सतह करिब तीन मिटर मात्र घटाइयो, जबकि प्रारम्भिक लक्ष्य २० मिटरसम्म घटाउने थियो । त्यहाँ स्थापना गरिएको पूर्वसूचना प्रणालीमा पनि पछि पुन:स्थापना र प्रतिस्थापनको आवश्यकता पर्यो । यसरी केही सबैभन्दा मूल्यवान् ऊर्जा पूर्वाधार त्यही जलाधारमा केन्द्रित हुँदै गएका छन्, जहाँ हिमाली जोखिमको घनत्व पनि सबैभन्दा बढी देखिन्छ ।

अझ पूर्वतर्फ अरूण जलाधारमा झन् ठूला लगानी भइरहेका छन् । अरूण तेस्रो निर्माणाधीन छ भने त्यसभन्दा माथिल्लो क्षेत्रमा माथिल्लो अरूण आयोजना प्रस्तावित छ । अरूण नदीको उद्गम नेपालभित्र होइन, तिब्बतमा करिब १५० किलोमिटर भित्रबाट हुन्छ । यसको अर्थ नेपालले ठूलो मूल्यका ऊर्जा पूर्वाधार त्यस्तो नदीमा निर्माण गरिरहेको छ, जसको माथिल्लो जलाधारमा के भइरहेको छ भन्ने कुरा नेपालभित्र बसेर पर्याप्त रूपमा अवलोकन गर्न सकिँदैन । भोटेकोशीको अनुभवले नदीको माथिल्लो क्षेत्रमा के भइरहेको छ भन्ने जानकारी अब केवल वैज्ञानिक सहकार्यको विषय मात्र रहन नसक्ने देखाएको छ । अर्बौं डलर लगानी हुने र दशकौंसम्म सञ्चालन हुने आयोजनाका लागि त्यहाँ भइरहेका परिवर्तनबारे वास्तविक समयको जानकारी राष्ट्रिय ऊर्जा सुरक्षाकै एउटा अनिवार्य हिस्सा बन्दै गएको छ ।

अगस्टको विपद्ले एउटै भौगोलिक क्षेत्रमा धेरै ऊर्जा पूर्वाधार केन्द्रित गर्दा परिणाम कति गम्भीर हुनसक्छ भन्ने पनि देखायो । सरकारको पछिल्लो मूल्याङ्कनमा प्रभावित आयोजनाका ९१७ कर्मचारी तथा कामदारको अवस्था अज्ञात रहेको उल्लेख गरिएको थियो । ऊर्जा क्षेत्रमा भएको भौतिक क्षति र आर्थिक नोक्सानी करिब १५१ अर्ब रूपैयाँ र ऊर्जा तथा प्रसारण प्रणालीको पुन:स्थापना तथा पुनर्निर्माणका लागि करिब ३९० अर्ब रूपैयाँ आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको थियो । प्रभावित आयोजनाका प्रवर्द्धक, ऋणदाता र शेयरधनी फरक-फरक भए पनि उनीहरूले सामना गरेको भौगोलिक जोखिम एउटै थियो । एउटै विपद्ले एकैपटक धेरै आयोजना, तिनमा कार्यरत मानिस र ठूलो लगानीमा असाधारण मानवीय तथा आर्थिक क्षति पुर्याउन सक्ने भएपछि अब जलविद्युत् आयोजनाको जोखिमलाई एउटा आयोजनाको सीमाभित्र मात्र राखेर मूल्याङ्कन गर्न मिल्दैन ।

यी कुनै पनि तर्क जलविद्युत् विकासको विरोधमा होइनन् । नेपालका नदीहरू देशका सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण आर्थिक सम्पत्तिमध्ये हुन् र नेपालको विकासमा जलविद्युत्को भूमिका केन्द्रीय नै रहनेछ । बदलिँदो हिमाली वातावरणमा जलविद्युत् विकास गर्ने तरिका पनि बदलिनुपर्छ । अब हिमतालसँगै अस्थिर भिराला र हिमनदीको निगरानी गर्नुपर्छ, च्छो रोल्पा र अन्य उच्च जोखिममा रहेका हिमतालको अहिलेको अवस्थाका आधारमा पुन:मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ र भरपर्दो पूर्वसूचना प्रणालीलाई स्थायी पूर्वाधारका रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्छ । सीमापार हिमाली नदीहरूमा गरिने ठूला लगानीसँग नदीको माथिल्लो क्षेत्रमा भइरहेका परिवर्तनको वास्तविक समयको सूचना प्राप्त गर्ने र त्यसअनुसार तत्काल कदम चाल्ने भरपर्दो व्यवस्था जोडिनुपर्छ । एउटै नदीमा शृङ्खलाबद्ध रूपमा बनेका आयोजनाको जोखिम पनि समग्र रूपमा मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ । साथै, मौसमी विद्युत् अभाव र विपद् दुवैसँग सामना गर्न सक्ने गरी थप जलाशययुक्त आयोजना र भौगोलिक विविधीकरणमार्फत विद्युत् प्रणालीलाई सन्तुलित र सुरक्षित बनाउनुपर्छ ।

दशकौंदेखि नेपालले जलविद्युत् विकासको प्रगति मुख्यत: कति मेगावाट जडित क्षमता थपियो भन्ने आधारमा मापन गर्दै आएको छ । अब त्यति मात्र पर्याप्त छैन । कुनै योजनाले चैत-वैशाखमा कति विद्युत् उत्पादन गर्छ, त्यसको पचास वा सय किलोमिटर माथि के भइरहेको छ, एउटै विपद्ले एकैपटक कति आयोजना बन्द गराउन सक्छ र आजको वित्तीय हिसाब जुन नदीको बहावमा आधारित छ, त्यो नदी तीस वर्षपछि पनि त्यही ढङ्गले बग्ला कि नबग्ला भन्ने प्रश्न पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण भएका छन् ।

नदी र हिमाल, जलविद्युतले पुस्तौंदेखि देशलाई अझ समृद्ध भविष्यतर्फ लैजान सक्छ भन्ने आशा र त्यो सम्भावना कायम छ । बदलिँदो हिमालमा त्यो सम्भावना जोगाइराख्न अब प्रगतिको मापन नदीबाट कति विद्युत् निकाल्यौं भन्नेमा होइन, हाम्रो भविष्य निर्भर रहेका नदी प्रणालीलाई कति राम्रोसँग बुझ्यौं, विवेकपूर्ण ढङ्गले विकास गर्यौं र सुरक्षित राख्यौं भन्ने आधारमा गर्नुपर्नेछ ।

अदालतले सुन्नैपर्ने आवाज

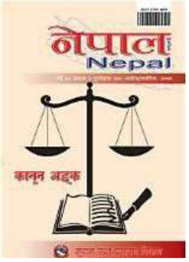

लोकलाज र डर कतै कसैलाई केही छैन

यो कस्तो देश भनिने परिवेश हो, जहाँ कतै कुनै सुनवाई नै छैन । कसैले कसैलाई जवाफ दिनै पर्दैन, जसले जे गरे पनि हुन्छ, रोक्ने कोही छैन । जसले जति सक्छ त्यति भ्रष्टाचार गरे हुन्छ । लोकलाज र डर कतै कसैलाई केही छैन । हाम्रा सबै चेतना निर्जीव भइसके, सबै संवेदना मरिसके । यस्तो लाग्छ, हामी सबै हिङ्गुल गर्ने लाशमा अनुवाद भइसक्यौं ।'

अधिवक्ता प्रकाश वस्ती,
कानुन पत्रिकाको अंक ५ मा ।

जिवित कुमारीले रक्षा गर्ने विश्वास

राष्ट्रवादीहरूको साझा संगठन (२०७७)भक्तपुर, काठमाण्डौ उपत्यका, नेपालका अध्यक्ष प्रा.डा. उत्तमकृष्ण कर्माचार्य, विश्व मूलगुरू वृहस्पति सत्सङ्ग समाजका शोभा राणा शाह, राष्ट्रिय समाज सुधार संस्था, राष्ट्रवादी राजनीतिक जनजागरण

अभियानका प्रमुख कपिलमान खड्गी, संयुक्त नेवा: दबुका राजेन्द्र लाखा, वैद्धिक योगिक सत्य सनातन धर्म नेपालका अध्यक्ष शिव तान्त्रिक सनत कुमार पौडेल, सनातन व्यवस्थापन समिति, ॐ श्री राष्ट्रप्रेमी समृद्ध नेवा: अभियान अझै सक्रिय रहेका छन् । उनीहरूका मूल उद्देश्य राजतन्त्र र हिन्दुराष्ट्र पुनर्स्थापना रहेको छ ।

अभियन्ता माया पाण्डे र राष्ट्रवादीहरूले राजा, दलहरू र जनतालाई संयोजन गर्ने दायित्वबोध गरि संयोजनकारी भूमिका निभाउने र त्यसको लागि ६ संगठनले विगत ५ वर्षदेखि जागरण अभियान चलाउँदै तलेजु भवानी र कुमारी मातामा सभक्तिपूर्वक आराधना, प्रार्थना गर्ने कार्य निरन्तर गरिनै रहेका छन् । माया पाण्डे, रघुनाथ भण्डारी, चेतनाथ ढुंगाना, विष्णु सिंह डंगोल, विजय थापा, कृष्ण कुमार श्रेष्ठ, इमान सिंह थापा, सुभद्रा तण्डुकार, भुपेन्द्र खत्री अझ बढी सकृय भइरहेका छन् ।

वरिष्ठ अधिवक्ता जुक्तिजंग लामिछानेसहितका अभियन्ताहरू २०४७ सालको संविधानलाई पुनर्स्थापित गर्न माग गरिरहेका छन् । यो विचारका समर्थकहरूमा प्रा.डा. यादव प्रसाद ढुंगाना, दुर्गा बहादुर श्रेष्ठ, मोहनराज शाक्य, विद्या श्रेष्ठ, हरि माया महर्जन, शंकर मघैया, माया पाण्डे, कुमार मघैया, रघुनाथ भण्डारी, चेतनाथ ढुंगाना, राकेश लाल श्रेष्ठ, कृष्ण कुमार श्रेष्ठ, विजय थापा, ज्योति बानिया, इमान सिंह थापा, प्रदिप प्रधान आदि रहेका छन् ।

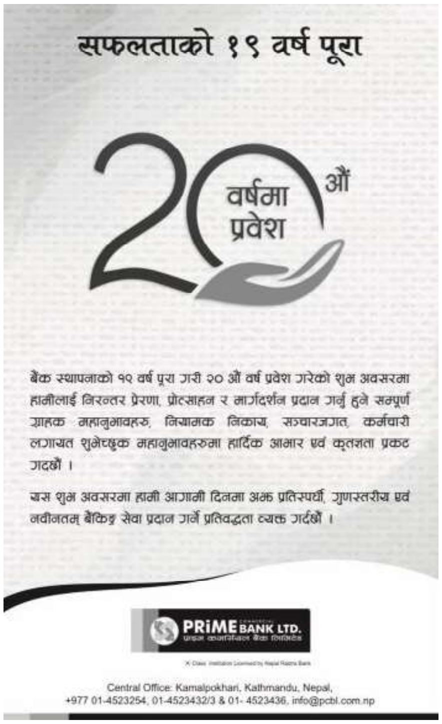

सहकारी समस्या र पीडितहरूको सरकारबाट आशा र अपेक्षा

नारायण प्रसाद मिश्र

सही र जायज काम सम्पन्न र प्राप्त गर्नको निमित ज्ञान विवेक प्रयोग गर्ने कुनै पनि व्यक्ति, समूह, दल कसैले पनि कुनै पनि गलत, नाजायज बाटो र मार्ग अपनाउन हुँदैन ।यो कुरा हामीलाई हाम्रो धर्मशास्त्र सिकाउँछ । अर्थात जायज माग प्राप्तीको मार्ग पनि जायजनै हुनुपर्छ ।अनि मात्र यसको उपलब्धी जायज र पवित्र हुन्छ । अन्यथा यसको फल र नतिजा पनि नाजायज र अपवित्र हुन्छ ।अपाच्य हुन्छ । हानिकारक हुन्छ ।

कुरा जस्तो सुकै भएपनि, हाम्रो धर्मशास्त्रले जस्तोसुकै राम्रो उपदेश दिएपनि नेपालको राजनैतिक इतिहास केलाउँदा हाम्रो मुलुकमा यो संस्कार र यो उपदेश अपनाएको देखिन्दैन । हाम्रो मुलुकमा कुनैपनि बेलाको राजनैतिक विद्रोह र आन्दोलनको उद्देश्य र अभिप्राय जतिसुकै राम्रो होस् तर तिनले अपनाएको राजनैतिक मार्ग भने सही भन्न सकिने आधार भने कमै भेटिन्छ । माओवादी आन्दोलनको काटमार, थिचोमिचो, अपहरण, लुटमार, दवाव, अङगभङ्ग, बन्दुक, बम, गोलाबारीको बहादुरीको त कुरै भएन । जेनजी नामको आन्दोलनको आगलागी, हमला, लूट र राष्ट्रिय धनसम्पति समेतको विनाश सम्मले यहींकुरा बताउछ । जेनजी आन्दोलन भन्दा अघिअघिको आन्दोलनको भने आन्दोलन गर्ने दल र समूह भने स्पष्ट छ । यसैले जायज मागको लागि नाजायज मार्ग अपाउने समूह र दल स्पष्ट छ । यसैले विध्वंश गर्ने दल र समूह पनि स्पष्ट छ ।

तर जेनजी आन्दोलनको समूह अस्पष्ट छक्ष यो हावा र धुवा जस्तो देखेर नदेखिने, चिनेर पनि नचिने छ । किटान गर्नै नसक्ने देखिन्छ ।यो रहस्यमय पनि छ । कुनै पनि किसिमको शङ्का र उपशङ्का बिना केही घण्टामै नेपाल अधिराज्यभर जस्तो त्यस किसिमको विध्वंश र विनाश गर्न सकेको कसरी होला? कुन शक्ति र कसको वलले गर्न सकेको होला? भन्ने जिज्ञासा र प्रश्नको चितबुझ्दो जवाफ पाउन गाह्रो छ । कुशासन र भ्रष्टाचार बिरूद्र, पीडकहरूको बिरूद्ध शोषित पीडित जनताको आन्दोलन र विद्रोह भन्ने कुरा स्पष्ट भन्न सकेपनि यसको नायक, नायिकाहरू चिनिन्दैनन् । मेरो सानो बुद्धिको पहुच बाहिर छ । यो बिद्रोहका आन्दोलनकारीहरूले सत्ता कब्जा गर्न अघिसरेको पनि देखिन्दैन ।

यसै विचमा उदय भएको अन्तरिम सरकारले मुलुकमा चुनाव गरायो । भ्रष्टाचारको अन्त्य र शुशासनको कबूल गरी राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी चुनावमा अघि सरेको र भ्रष्टाचार र कुशासनको नमेटिने दाग अरू दलहरूमा लागे जस्तै यो दलको आङ्मा लागिनसकेकोले जनताले भारी मतले यो दललाई गत आम चुनावमा मत दिई विजयी वनाए । यसैले यो दल आज सरकारमा छ । यो दलको नेता वालेन्द्र शाहको सम्माननीय प्रधान मन्त्रीय नेतृत्वमा आज हाम्रो मुलुकमा सरकार छ । मुलुकको द्रुतगतिले विकास र जनताको कल्याण गर्ने जिम्मेवारी यो सरकारको शिरमा छ । मुख्यत: भ्रष्टाचारको अन्त्य, सुशासनको स्थापना र जनतालाई न्याय प्रदान गर्ने जिम्मेवारी छ । यो सरकारको शिरमा असिमित जिम्मेवारी छ । यो सरकार यो वाटोमा द्रुतगतिमा अग्रसर भएको पनि देखिन्छ । जुन प्रशंसनीय छ ।

जनताको इच्छा आकांक्षा जस्तो सुकैभएपनि सवै जिम्मेवारी एकै पटक मन्त्रतन्त्र गरी पुरा गर्न नसकिने सन्दर्भमा यो सरकारले प्राथमिकताका साथ गर्न पर्ने कामहरू पनि अनगिन्ति छन् । यसमध्य विगतका सरकारहरूको कुशासन, अव्यवस्था र अकर्मण्यताको मुख्य कारण चोर, लुटेरा, ठग मात्र होइन महान ठग भइ छद्मभेषमा सहकारी सञ्चालक भई बसेका लुटेराहरूवाट ठगिन गएका सहकारी पीडितहरूलाई न्याय दिलाउने काम पनि एक मुख्य प्राथमिकताका साथ गर्न पर्ने काममा पर्दछ । कारण देशको झण्डै झण्डै एकतिहाई संख्याको जनता सहकारी पीडित छन् । हालको बालेन सरकारको यो काममा ध्यान नगएको पनि होइन ।

तर पनि नेपालमा हाल विद्यमान ऐन,नियम, विधि, व्यवस्था, प्रशासनिक संरचना, विवेकहिन न्याय प्रणाली, भ्रष्टाचारीहरूको जालझेलको जालो, भ्रष्ट राजनीति आदि आदि विभिन्न कारणले हालको गति र चाल हेर्दा साधारण ध्यान र कामले ३००रू/३५०० सहकारी पीडितको, ७०/ ७५ लाख पीडित जनतालाई न्याय दिलाउने काम मान्छेको जीवन अवधिमा हुने आशा देखिन्दैन । यसको लागि ध्यान मात्रहोइन विशेष ध्यान, विशेष कार्यान्वयनको धेरै निकाय कार्यालय,विशेष न्याय प्रणाली , विना विलम्ब काम छिटो कार्यान्वयन गर्न सकने प्रशासनिक विधि हुन जरूरी छ । अन्यथा सहकारी पीडितले बैङ्क जस्तै सम्झी सहकारी संस्थामा राखेको रकम यो जुनीमा पाउने आशा कमै देखिन्छ ।

यसको ज्वलन्त उदाहरणको रूपमा कालिमाटी सोल्टी मोडमा अवस्थित शान, मान, पद, प्रतिष्ठा, राज्य शक्ति, राजनैतिक शक्ति, धन शक्ति, शिक्षा शक्ति अर्थात सर्व शक्तिले सम्पन्न नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी एमालेका पूर्व सांसद इच्छा राज तामाङद्वारा सञ्चालित सिभिल सेभिङगस्स एण्ड क्रेडिट सहकारी संस्था लिमिटेडका पीडित वचत कर्ताहरूको संमस्यानै पर्याप्त हुन सक्छ ।

उनले निर्माण, सञ्चालन र विक्री वितरण गरेका काठमाडौंको मुटु धरहरा क्षेत्रमा रहेका आकर्षित सिटिसी मल, सिभिल मल, धरहरा अपार्टमेण्ट जस्ता विशाल भवनहरू र अन्य ठाठाउँमा सयौं रोपनी क्षेत्र भित्र रहेका सयौं हाउजिङ्ग बङगला घरहरू, समाजमा रहेको उनको प्रभाव, प्रतिष्ठा र उनको मिठो कुरा, भरपर्दो आश्वासनमा विश्वास गरी हजारौ हजार गरीब, धनी सबैले वचत र मुद्ती खाता खोली उनको सहकारीमा अर्बौ अरब रकम जम्मा गरे । तर उनले यो रकम आफूखुशी यत्रतत्र प्रयोग, लगानी, भोग, उपभोग, लुकाई, छिपाई, नातदार र आफन्तका नाममा नामसारी आदि इत्यादि जे जे मनलाग्यो सो सो गरी सहकारीमा रकम नभएको देखाई २०७५/७६ देखि बचत र मुद्ती खातावालाहरूलाई सावाब्याज भुक्तानी गर्न आनाकानी र पछि बन्दनै गरे । खातावालाहरूको उजुरी, नेपाल प्रहरीको केन्दीय अनुसन्धान ब्युरो (सिआइबी)को सरकारी अनुसन्धानको फल स्वरूप २०७८/६/१८ मा उनी कैद्मा परे । आज सम्म उनी कैद्मानै छन् ।

उनको सहकारी संस्थामा आफ्नो खाता र रकम रहेको रसीद प्रमाण खातावालाहरूसित छदैछ । यसको रेकर्ड सो सहकारीमा छदैछ । आफूले राखेको रकम आफूले फिर्ता पाउन पनि मुदामामिला गर्न पर्ने र अड्डा अदालत धाउन पर्ने, वकिल गुहार्न पर्ने कुरा साधारणत: देखिन्दैन । साधारण जनताले यो कुरा बुझ्न पनि सक्तैन । तर सिभिल सहकारीका खातावालाहरू जिल्ला अदालत देखि सर्वोच्च अदालत सम्म धाउन पर्ने विधि र प्रक्रियामा धकेलिएका थिए । आफ्नो रगत, पसिनाले कमाई जम्मा गरेको फिर्ता पाउन पनि अदालतवाट प्रमाणित र आदेश गराउन पर्ने भनिएकोले खातावालहरू इच्छा राज बिरूद्ध मुद्दा दिई २०७८ साल देखि अदालत परिक्रमा गरिरहेका छन् ।

अदालत समक्ष मान्छेको दु:ख पीडाको आँसु र कसाईको अगाडि रागोको आँसु वरावर भन्ने नेपाली उखान सवलाई थाहा छ । मुद्दाको नौसिङ हुन्छ, न्यायाधीशको झन अनगिन्ति सिङ हुन्छ भन्ने भनाइ पनि सबलाई थाहा छ । कुन सिङले कता हान्छ, कसलाई हान्छ, कसलाई जिताउँछ, पीडक नै जित्छ वा पीडित ? निश्चय हुँदैन । मुद्दाको हारजित न्यायाधीशको ज्ञान, सोचाई, इमान, विवेक, नैतिकतामा भर हुन्छ ।

कति प्रमाण संकलन, कतिजनाको कति वयान, कति म्याद तामेल,कति सूचना जारी, कति मुद्दाको पेशी, कति स्थगन, कति तारिख, कति हाजिर आदि आदिको लामो विधि र प्रक्रियाको लामो समय पछि मिति २०७९/७। २५ मा पाटन उच्च अदालतबाट मुद्दाको फैसला भई नौमहिना भित्र खातावालाहरूको रकम फिर्ता गर्नु भन्ने आदेश इच्छा राजलाई दियो ।। इच्छा राजले रकम फिर्ता गर्ने दायित्व आफूमा नरहेको भनी झूठ, कपट, जालझेलको कहानी बुनी एकपछि आर्को फिराद पत्र, मुद्दाहरू दिदै गए । उनी कैदमानै रहेपनि मुद्दा चल्दै गयो ।

खातावालहरूले उच्च अदालत पाटनबाट भएको आदेश कार्यान्वयन गराई पाउँ भनी वाठमाडौं जिल्ला अदालतमा गुहार्न गएको मुद्दाको सन्दर्भमा उक्त अदालतकी माननीय न्यायाधीश शकुन्तला कार्कीको बेन्चले हाल जिल्ला अदालतमा चलिरहेको ठगी तथा संगठित अपराध मुद्दाको फैसलाबाटै मुद्दाको अन्तिम किनारा लाग्ने भन्ने फैसला २०८०/३ । ८ मा भयो । यो फैसलाबाट उच्च अदालत पाटनको पूर्व फैसलावाट नौमहिना भित्र खातावालहरूले रकम फिर्ता पाउने फैसला पनि तुरून्तै रकम नपाउने हुन गयो । इच्छा राज खुशी भए । खातावालहरू निन्याउरो दिक्क दिकदारको मुख गरी जिउँदै मरेजस्तो गरी अदालवाट फर्के । जिन्दगीभर निको नहुने गरी खातावालहरू हृदयमा यसवाट ठूलो चोट लाग्यो । तर न्याय यहीं थियो । विधि यहीं थियो ।कसले गर्ने के ?

यहीं २०८३ भाद्र १३को काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाले यहीं मुद्दामा इच्छाराज सहित १७ जनालाई ठगी दोषी ठहर गरेको छ । तर उच्च अदालत, सर्वोच्च अदालत आदि आदि ठाउँमा अझ कति ठाउँमा कति वर्ष मुद्दामा अल्झिने हो? टुङ्गो छैन । लुँडो खेल जस्तै यो मुद्दा पनि कहिले माथि चढ्ने त कहिल्यै तल झर्ने हुनसकक्ने रहेछ । जति मुद्दा ढीलो भयो, त्यतिनै इच्छा राजलाई फाइदै फाइदा । खातावालहरूको अबौं रकम विना व्याजमा आफूसित राखी इच्छा राजको घर जग्गा, लगानीको भाउ वढ्दै जाने । क्या मञ्जा ।यसरी खातावालहरूको इच्छा राजको सहकारीमा राखेको ७/८ अर्ब रकम न सावा, न व्याज गरी मुद्दामा झुण्डियो ।

कछुवा चालमा चल्ने नेपालको न्याय प्रणाली र अव्यवस्था, भ्रष्टाचार, अनियमियता, ढीलासुस्ती र दवाव र भ्रभावमा गुजुल्टिएको नेपालको शासन प्रणालीको सन्दर्भमा यो मुद्दा छिनाफानो लाग्न कति बर्ष लाग्छ वा जुनी लाग्छ भन्न सकिन्दैन । अर्को तिर रोगी, विरामी, अशक्त, वृद्ध , अरू आर्थिक स्रोत र आम्दानी अभाव खातावालहरू औषधोपचार र दैनिक खानाको लागि समेत रकम पैसा नभई यै असहय दु:ख पीडाले आसु वहाउँदै कतिले प्राण त्याग गरिसकें । यै समस्याले अरू सयौं हजारौं असह्य दु:ख पीडाले मरणान्त स्थितिमा तड्पिरहेका छन् । यो कम दु:खदायी, पीडादायी होइन ।

यसैले यो काम अर्थात यस्तै अरू सहकारीहरूको काम सके सम्म चाडो सम्पन्न गरी सहकारी पीडित खातावालहरूलाई शिघ्र न्याय दिलाउन सरकार विशेष ब्यवस्था गर्नै पर्दछ ।अन्यथा न्याय दिलाउने काम कुरामा सीमित हुन्छ । काममा हुँदैन ।

१. यसको लागि झण्डै झण्डै ७५ लाख सहकारी पीडित जनतासित सम्बन्धित सहकारी मुद्दा र अरू व्यक्ति, समुह र संस्थासित सम्बन्धित मुद्दा एक समान होइनन् भन्ने धारणा प्रतिपादन गरी सरकार र न्यायालय वीच समन्वयन गरी सहकारी मुद्दा शिघ्र प्रक्रियाद्वारा फैसला हुने ब्यवस्था गर्न जरूरी छ ।

२. त्यस्तै सहकारी पीडक अर्थात सहकारी सञ्चालकहरूको जायजेथा, धनसम्पति, नगद जिन्सी, घर जग्गा, शेयर धन आदि खोजीनीति गरी, लिलाम विक्री गरी खातावालहरूलाई रकम फिर्ता गर्ने काममा पनि यस्तै विशेष द्रुतगतिको व्यवस्था हुन जरूरी छ ।

३ तेश्रो- रकम फिर्ता गर्ने कामको लागि रोगी अशक्त, बृद्ध बृद्धालाई प्राथमिकता दिन अति आवश्यक छ

यस्मा वर्तमान सरकारको ध्यान जाने आशा गर्छु । अन्यथा सहकारी पीडितलाई न्यायदिने काम आकाशको फल आँखा तरी मर भन्ने जस्तै हुन्छ ।

narayanshanti70gmail.com

लेखक परिचय: नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषाका केही पुस्तक तथा धेरै लेखहरूका एक गैर-दलीय लेखक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय सेवा आयोग कार्यालयका पूर्व प्रमुख, तथा मध्य-असी दशक पार गरेका एक ज्येष्ठ नागरिक ।

सन्ध्याकालीन
www.sandhyakalin.com
गोरखा
एक्सप्रेस
www.nepaltoday.com.np
पढौं
लेख, रचना र बिज्ञापन
पठाएर सहयोग गरौं ।

आनन्द पोखरेलको जीवनी, विचार, संघर्ष र नेतृत्व पुस्तक विमोचन

चलचित्रका त्रिदेवी भुवन चन्द, चैत्य देवी, वसुन्धरा भुसाल

जसले नेपाली चलचित्रलाई आधुनिक युगमा पुऱ्यायो। ती नारीहरूको जति प्रशंसा गरे पनि कमै हुन्छ। समयको बाढीमा पौडिनसक्ने आँट भएका उनीहरूलाई हार्दिक धन्यवाद छ। राष्ट्रिय चलचित्र दिवसको उपलक्षमा नेपाल चलचित्र कलाकार संघले आयोजना गरेको कार्यक्रममा नेपाली चलचित्रका "त्रिदेवी" (भुवन चन्द, चैत्य देवी, वसुन्धरा भुसाल) का साथ सम्मानित हुँदै गर्दाको गौरवमय क्षण।

फोटोग्राफी : सन्तोष श्रेष्ठ, सौजन्य : राधेश्यम लेकाली

हामी बाँच्नेहरुले देशलाई सघाउनु पर्छ

यसो कतै घुम्न जाउं भने जाने कतै ठाउकक छैन,
सुरक्षित त्यस्तो हाम्रो यहां अब कुनै गाउकक छैन;
जता गयो उतै देख्छु नैतिक मुल्य खस्केको-
यो देशमा मान्छेको अब शायद कुनै भाउ छैन।

- ज्ञानुवाकर पौडेल

हिजोअस्ति लाङटाङ दुखेर रोएँ
कर्करी खायो आङ दुखेर रोएँ।
नियतिले हाँस्नै दिएन यसपालि
र आज फेरि मनाङ दुखेर रोएँ।

- उत्तम विचार

प्रिय, तिमी हाँस्दा मनभित्र हजारौँ फूल फुल्छन्,
तिमी चुप हुँदा यी आँखाभित्र प्रश्नहरू खुल्छन्
माया कति छ भनेर शब्दले कहाँ नाप्न सक्छ र,
तिमी साथ हुँदा अधुरा दिनहरू पनि गजल बन्छन्।

- अर्जुन अधिकारी

रोइरहेछ आकाश पृथ्वीको ताप बढ्दै गएपछि
उलटपुलट बन्छ प्रकृति नदी धाप बढ्दै गएपछि
कतै पानीको हाहाकार कतै जलमग्न ताल छन्
धरमराउँछन् पाइला बाढीका छाप बढ्दै गएपछि

- रूपा रिसाल

गर्भदेखि जन्म र जीवनभरि नै असुरक्षित रहनु पर्ने
घर,परिवार र छिमेक सबैबाट नै भयभीत रहनु पर्ने
अनेक कष्ट सहेर सृष्टि थामिदिने नारी र त्यो कोख,
सधैँ ती अधमहरूबाट दिव्य कोख प्रताडित रहनु पर्ने

- अरूण कुमार भुजेल, कालेबुङ

हामी बाँच्नेहरूले देशलाई सघाउनु पर्छ
सबै मुर्छित भएकाहरूलाई जगाउनु पर्छ
जे नहुनु थियो त्यो भएरै छोड्यो बितण्डा
अब गहिरो घाँउमा मलमपट्टी लगाउनु पर्छ।

- गंगा दहाल

पुष्पाश्रीको टुक्का कविता सङ्ग्रह

अरुणबहादुर खत्री

(पुस्तक समीक्षा)

नेपाली साहित्यमा टुक्का लेखन परम्परा नयाँ भएकोले कलम चलाउनेहरूको संख्या ज्यादै कम देखिन्छ। पहिलो टुक्का सङ्ग्रह ताराप्रसाद चापागाईँले २०७८ सालमा निकालेका थिएँ। पुष्पा राईको पुष्पाश्री नामक टुक्का कविता सङ्ग्रह २०८० सालमा पहिलो कृतिको रूपमा प्रकाशित भएको छ। यसभित्र ४२१ वटा टुक्काहरू राखिएका छन्। पुष्पा राई मूलतः गजल, कविता र मुक्तक विधामा कलम चलाउने सिर्जनाकार हुन्। उनी निरन्तर सिर्जना कर्ममा समर्पित स्वप्तद्रष्टा मात्र नभएर साहित्यमा सदैव सक्रिय भइरहने स्रष्टा पनि हुन्। अमर छैन मानिसको चोला

रमेर बाँच्नु भोलि त जे होला

कवितालाई निचोरेपछि मात्र टुक्काको जन्म हुन्छ। टुक्का दुई हरफको कविता हो। आफूले भन्न खोजेको कुरालाई दुई हरफमै लेख्नु पर्ने हुंदा साहित्यका अन्य विधाभन्दा यो विधा चुनौतिपूर्ण त हुन्छ नै। त्यसो त एउटा सानो टुक्काभित्र सिङ्गो ब्रहमाण्ड नै अटाउन सक्छ। जीवन र जगत्संग सम्बन्ध गाँसिएका टुक्का रचनाहरू सङ्ग्रहित यस कृतिले टुक्का लेखनका क्षेत्रमा थप योगदान गरेको त छ नै। कविताको सबैभन्दा लघुतम रूपलाई टुक्का काव्यको रूपमा चिन्ने गरिन्छ। हरेक साहित्यिक रचनामा मानवचरित्र र क्रियाकलाप चित्रण गरेजस्तै टुक्का काव्यमा पनि व्यक्ति, समाज, वातावरण र मानव समाजसँग सम्बन्धित अनेक पक्षलाई नै समेटेर सिर्जना गरिएका हुन्छन्। टुक्काकार पुष्पाले सिर्जनामा बिम्बको राम्रोसँग प्रयोग गरेकी छिन्। विषयवस्तु प्रभावकारी ढङ्गले प्रस्तुत गरेकी छिन्। जसका कारण टुक्का पठनीय हुनमा थपेको छ।

नगर्नु चासो दुनियाको धेर
आफ्नै काममा धेरै हुन्छ बेर।

सामाजिक सञ्जालको फेसबुकका भित्ताहरूमा दुई लाइनका कविताहरू पोस्ट गरेर हेर्दा यसलाई मन पराउनेहरूको संख्या अपेक्षा गरिए भन्दा द्रुततर गतिमा बढ्दै गयो, यसले एक उर्जा र हौसलाको काम गऱ्यो। टुक्का शब्दको विविध अर्थ हेर्ने हो भने बृहत नेपाली शब्दकोषका अनुसार तुक शब्दको अर्थले शास्त्रीय पद्य रचनाका प्रत्येक पाउका अन्त्यमा पद वा अक्षरको समान आवृत्ति वा एकता, अन्त्यानुप्रासको एक रूप, तर्क वा बुद्धिसहितको सहमति वा सङ्गति तुक्का भन्ने बुझाउँछ। टुक्काकार पुष्पाले सिर्जना गर्ने क्रममा प्रेमको गहिराईमा डुब्दै राष्ट्रप्रेम, बालबालिका प्रतिको प्रेम तथा प्रकृतिको प्रेम समेत पोखिएको पाइन्छ।

माया मारे उनले र आफन्तले पनि
जीवन दिने भावी आए ईश्वर बनी।

पुष्पाले जिन्दगीमा तिमी मेरो खुसी बनि आयौ जन्म जन्म नछुटिने चोखो माया लायौ भनेर टुक्कामा आफ्नो प्रेमीलाई भनेकी छिन्। सोचे जस्तै जीवन कहिले हुन्न रहेछ किन होला कुन्नि जीवन यो स्थिर भएछ उनले टुक्कामा लेखेकी छिन्। टुक्का कविता अन्य साहित्यिक विधाहरू भन्दा फरक गहकिलो भाव बोकेको समयसापेक्ष थोरै समयमा लेख्न र पढ्न सकिने, छोटा दुई हरफका कविता हुन्। टुक्का कवितालाई तिहारमा माला उनेझै अक्षररूपी फूलहरूलाई छानेर, तौलेर, गनेर उन्नुपर्ने उत्कृष्ट शब्द संयोजनको सुन्दर माला हो। माया, प्रेम, पीडा, सामाजिक र राजनैतिक विकृति, बिसङ्गति, भ्रष्टाचार लगायत समसामयिक विषयवस्तुमा समेटेर उनले यो टुक्का कविता सङ्ग्रह तयार पारेकी छिन्।

समयले जिन्दगीलाई जिउन सिकायो
मरेका आशाहरू परिस्थितिले झिकायो।

पुष्पाले जिन्दगीको भोगाई, मनको भावना पोख्ने क्रममा कहिले गीत मार्फत कहिले गजल त कहिले कविता कोर्ने कोशिस गर्थिन्। यस क्रममा उनलाई एउटा निश्चित बाटोको आबश्यकता थियो। आफूले भोग्दै आएको र आफूमा भएको पीडा, देशले भोगेको अव्यवावहारिक समस्या, समाजको चित्रण आदिको बारेमा व्याख्या गर्दै गहकिला टुक्का पुष्पाले लेखेकी छिन्। धेरैले बोल्न नसकेका र नपाएका कुरा उनका टुक्काले बोलेका छन्। शास्त्रीय छन्दको सफल प्रयोग नेपाली टुक्का परम्पराकै एउटा विशिष्ट प्राप्ति मानिन्छ। विधागत प्रवर्तनका हिसाबले हेर्दा टुक्का कविता विशुद्ध नेपाली माटोमा मौलिक शैलीमा हुर्किदै गरेको नेपाली कविताको एउटा सुन्दर रूप हो। लघुतकम संरचनामा आउने टुक्का कविताले भावको एक झिल्कोदेखि सिङ्घो कङ्कथनलाई बहन गर्ने उच्च क्षमता राखेको हुन्छ।

यी आशाहरू घामसँगै रमाई हाँस्ने अब
खुसीका दिन सँगै बसन्त ती आउँछ जब

समग्रमा भन्दा टुक्काकार पुष्पा टुक्का लेखनमा सफल व्यक्तिका रूपमा गनिन्छिन्। नीतिका कुरा दिन, सुन्दर समाज निर्माण गर्न, समाजलाई राम्रो बाटो देखाएर भावी पुस्तालाई मार्गदर्शन गर्न उनी खप्पिस छिन्। यस सङ्ग्रहमा अनेकौ अनुभूतिका प्रसङ्ग भेटिन्छन्। टुक्काकारका मनमा लागेका विविध कुराहरू छन् यी टुक्कामा। टुक्काकारले जे देखेकी छिन्, सुनेकी छिन्, भोगेकी छिन् र अनुभूत गरेकी छिन् ती मध्ये धेरै कुरा टुक्कामा रूपायित भएर यस सङ्ग्रहमा आएका छन्। समाजमा घटेका घटनाहरू, जिन्दगीका कतिपय यथार्थ भोगाइहरू, देशप्रेम प्रतिको भावना, समाज र प्रकृति प्रतिको सम्पूर्ण भावहरू उनले टुक्का कविता लेखेर व्यक्त गरेकी छिन्।

सम्झौता केही नगर देशलाई घात हुने
सम्झिएर नेपाली भूमि नपरोस् कोही रूने।

उनका टुक्का सुन्दर छन् र विविधताले भरिएका छन्। पुष्पाश्री नामक यस सङ्ग्रहभित्रका भावभङ्गी र अस्तित्व सबै लालित्यले भरिपूर्ण पारेकी छिन् पुष्पाले। भावी साहित्यिक लेखनमा टुक्काकार पुष्पालाई सफलताको कामना गर्दछु। आगामी दिनमा उनका अन्य कृतिहरू हामीले पढ्न पाउने ठूलो आशामा बाधिएको छु।

कृति: पुष्पाश्री — विधा: टुक्का कविता सङग्रह
टुक्काकार: पुष्पा राई — प्रकाशक: कृष्ण राना

सम्पादक/प्रकाशक		राजन कार्की
Editor/Publisher		Rajan Karki
सह-सम्पादक	:	शाश्वत शर्मा
अनलाइन प्रविधि	:	उत्तम राज
कानुनी सल्लाहकार	:	शिवप्रसाद सिग्देल
मुख्य व्यवस्थापक	:	कृष्णकुमार कार्की
व्यवस्थापक	:	दिलकुमार कार्की
मुद्रण	:	तारा प्रिन्टर्स, कलंकी

गोरखा एक्सप्रेस साप्ताहिक
कामपा १४, कलंकी, काठमाडौं
मो. : ९८५१०२७०८९ फोन : ४३१२०८४
E-mail : rajan2012karki@yahoo.com
nepaltod@gmail.com
Online : www//nepaltoday.com.np

रास्वपाले लड्ने स्थानीय निर्वाचन

यतिबेला संसदमा दुई तिहाइ सिट जितेको रास्वपा छ। सरकार रास्वपाले चलाएको छ। ७६१ सरकारमा संघीय सरकारमा मात्र रास्वपा छ। राष्ट्रिय सभामा समेत एकसिट रास्वपाको छैन। ६ महिनापछि स्थानीय सरकारको निर्वाचन हुँदैछ। रास्वपाले स्थानीय चुनावमा लड्ने निधो गरेर उमेदवारको छनौट गरिरहेको छ। पुरै तैयारीका साथ चुनाव जाने रास्वपाको निर्णयले पालिका र राष्ट्रिय सभामा समेत प्रभाव पार्नसक्छ। पुराना दलहरु पनि कम्मर कसेर स्थानीय निर्वाचनमा आफ्नै होल्ड कायम राख्न अग्रसर भएका छन्। अब हेर्नुछ, स्थानीय निर्वाचनमा पुराना दलहरूले आफ्नो बर्चस्व र संगठन कायम राख्न सक्नेछन् कि रास्वपाले स्थानीय निर्वाचनलाई समेत काबुमा राख्न जनताको मन जित्न सक्नेछ।

स्थानीय निर्वाचनमा रास्वपाले जित्न सकेन भने रास्वपा केन्द्रमा मात्र एक्लो बृहस्पतिका रूपमा रहनेछ। रास्वपा संघीय सरकारमा मात्र कायम रहने कि आफ्नो राजनीतिक प्रभाव बिस्तार गर्ने सक्ने हो ? रास्वपाको परीक्षा यही स्थानीय निर्वाचनले गर्नेछ। रास्वपाप्रति जनताले देखाएको ऐतिहासिक विश्वास अहिलेसम्म स्खलित नभएको राजनीतिक विश्लेषण छ। यही विश्लेषणको आधारलाई रास्वपाले एकतावद्ध भएर कायम राख्न सक्यो भने रास्वपाले स्थानीय निर्वाचनमात्र होइन, राष्ट्रियसभासम्म प्रभाविलो प्रतिनिधित्व कायम राख्न सक्नेछ। सम्भवत: यहीकारण गर्दा पनि पुराना र स्थापित तर संसदको चुनावमा जनताबाट बढारिएका दलहरू स्थानीय निर्वाचनमा रास्वपालाई हराउनका लागि एक भएर अघि बढ्ने तैयारी गरिरहेका छन्।

अहिलेसम्म जघन्य राजनीतिक अपराध, शासन प्रशासनबाट भएका राष्ट्रिय स्तरका भ्रष्टाचार काण्डहरूमा रास्वपा सरकारले अनुसन्धान र कारवाही अघि बढाउन सकेको छैन। जबसम्म रास्वपाले ठूला ठूला काण्डमा ठूला ठूला नेताहरूलाई र स्थानीय स्तरका भ्रष्टाचारमा कारवाही गर्न सक्दैन्, तवसम्म जनताको अपेक्षा पूरा हुनसक्दैन भने चुनावमा पनि रास्वपाका लागि षडयन्त्रको जालो फाँड्न हम्मे हम्मे पर्नेछ। एकातिर रास्वपा र अर्कोतिर कांग्रेस, एमाले र नेकपाजस्ता पुराना दलहरुसँग लड्नुपर्ने चुनाव हुनेछ स्थानीय चुनाव। यसकारण पनि काई र खिया बनेर ४ दशकदेखि भ्रष्टाचारको आहालमा भैंसी झैं रमाइआएकाहरूलाई दण्ड दिन रास्वपाले ढाडमा हाड भएको व्यवहार देखाउनै पर्छ। सबैं संसद, सडकमा विपक्षीहरूले तीललाई पहाड बनाएर गरेको आलोचनाबाट भयभित भएर बस्नु भनेको रास्वपाको ओह्रालो यात्रा हुनेछ। रास्वपा राजनीतिको मुलधारका रूपमा स्थापित हुने हो भने रास्वपाले गर्नैपर्ने काम भनेको एकतामा हालिएको भाँजोलाई असफल पार्दै बालेन सरकारलाई जतिसक्यो उति दह्रिलो बनाउन आवश्यक छ। बालेन सरकारले यो सुशासनको वर्षमै भ्रष्टाचारलाई शून्य सहनशीलताका साथ काम कारवाहीको पद्धति बसाल्नुपर्नेछ र हिजोका भ्रष्टाचारका सबै फाइलहरु खोलेर भ्रष्ट र षडयन्त्रकारीहरूलाई पाता कस्ने कानुनी वातावरण बनाउनु जरूरी छ। हो, न्यायालयमा समेत हुनेगरेका कुनै पनि प्रकारका भ्रष्टाचारको छानबिन हुनसक्ने कानुन निर्माण आजको पहिलो सर्त हो। न्यायाधीशहरूले कानुनलाई खेलौना बनाएका अनेक घटनाक्रम सार्वजनिक भइरहेकै छन्। बरिष्ठ अधिवक्ताहरूले समेत हामी घूस ख्वाउँछौं, न्यायाधीशहरू घूस खान्छन् भनेर सार्वजनिक बक्तव्य दिने गरेकाले जो कसैको सम्पत्ति छानबिन हुने र फैसलाहरूको निर्मम तरिकाले अनुगमन र छानबिन हुनुपर्ने जरूरी पनि देखिएको छ। वकिलहरूले पनि लिने फी कति हो, तोकिनुपर्छ। कुनै पनि मुद्दाको फैसला वर्षदिनमा टुंग्याउनै पर्ने विधि बसाल्नुपर्छ। जनसम्पर्क हुने कार्यालयमा छिटो छरितो र समानताका आधारमा काम हुनुपर्ने थिति बसाल्नुपर्छ। तवमात्र बालेन सरकारले दिने भनिएको सुशासनको झल्का देखिनेछ। त्यसपछि देशमा भएका अनेक समस्याहरू छन्, बाढीपीडित, सहकारी पीडित, मिटरव्याज पीडित, लघुवित्त पीडित, सुकुम्वासी, भूमिहीन अनेक समस्याहरूलाई बालेन सरकारले तीब्र गतिमा न्याय दिने व्यवस्था गर्नुछ। यी कामहरू गर्न सकेमा जनतामा रहेको विश्वास अझ मजबुत हुनेछ जसले रास्वपालाई राजनीतिको मूलधारमा कायम राख्नेछ र स्थानीय निर्वाचनमा रास्वपाले ठूलै फड्को मार्न सक्नेछ। सरकारको इमानमा खोट छैन, काममा सकृयता र परिणाम देखाउन सके ठूले उपलब्धि हासिल हुनेछ।

बालेनको नाम र काम, देखिनुपर्छ परिणाम

बालेनको लहर चलेकै हो । रवि र बालेनको नामले नै रास्वपाको लहर चलेको थियो । बालेनको नाम र कामबारे विपक्षी दलहरूले निकै टिकाटिप्पणी गरे, प्रम बालेनलाई राष्ट्रघातीसम्म भनेर आलोचना गरिरहे, गरिरहेकै छन् ।

यसकारण पनि अब बालेनको नाम र काम, देखिनुपर्छ परिणाम ।

खासगरी नेपालले पनि भारतको समिा मिचिएको कुरामा प्रतिपक्षी निकै आक्रामक छन् । सीमाविदहरू भन्छन्- दशगजामा भारतले नेपाल र नेपालले भारततिर पनि खेती गर्ने गरेका छन् । यही विषय आफूले थाहा पाएको कुरा बालेनको थियो । देशका ७६१ ठाउँमा भारतले नेपालको सीमा मिचेको छ । लिपुलेक, लिम्पियाधुरा, कालापानी क्षेत्र त भारतले आफ्नो नक्सामा हालिसक्यो । नेपालको चुच्चे नेक्साा यी क्षेत्र छन् तर भोग भारले गरिरहेको छ ।

निकट भविष्यमा प्रम बालेनले भारतको भ्रमण गर्ने भएका छन् । त्यसको होमवर्क चलिरहेको छ । यो भ्रमण परिणाममुखी हुने कुरा बालेन निकटले बताएका छन् । बिना परिणाम भ्रमणको लागि भ्रमण नगर्ने बालेनको जिकिर थियो, उनको भ्रमणमा नेपाल भारत सम्बन्धमा नयाँ सुधार आउने र रहेका समस्या समाधान हुने विश्वास बढेको छ ।

चुनावमा र परिणाममा रास्वपा र बालेन सरकारलाई अपार जनसमर्थन र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सहानुभूति छ । यसैले रास्वपालाई खण्डित पार्न र बालेन सरकारलाई ढाल्न एमाले, नेकपाले पूर्व प्रधान न्यायाधीशमार्फत सेटिङ् षडयन्त्र गरेको खुलासा हुनपुग्यो । भनिन्छ, राजनीति भनेको डर्टी गेम हो । बहुदलपछिको ४० वर्ष र लोकतन्त्रपछिको २० वर्ष डर्टी राजनीति गर्नेहरूले जनताले पत्याएको, विश्वले सहानुभूति देखाएको सरकार र पार्टी ढाल्न फेरि डर्टी गेम सुरू गरेछन् ।

प्रष्टै छ, चुपचाप काम गर्ने प्रम बालेन साहलाई राम्रै थाहा छ, हत्केलामा तोरी उम्रदैन ! विपक्षीले निरन्तर दिइरहेको बचनको चोटबाट लागेको मनको घाउ लुकाएर सुशासनको जग बसाल्न कस्सिएर लागैकै छन् बालेन साह । रास्वपालाई टुक्र्याउन कसैले सक्छ भन्ने लाग्दैन । जसरी राजा फालेर गणतन्त्रको पहिलो राष्ट्रपति बन्न माओवादीले गिरिजालाई ललीपप देखाएर पछि धोका दिएका थिए, त्यसैगरी कम्युनिष्टहरूले यतिबेला रास्वपाका सभापतिलाई प्रधानमन्त्रीको ललीपप देखाएर सार्वजनिक भएको छ । यद्यपि सभापति रविले भनेका छन्, हाम्रो एकता चट्टान हो, कसैले फुटाउन, टुक्र्याउन सक्दैनन् । अर्थात् हिराको मोल किराले जान्दैन । ४ दशक देश र जनतालाई लुटेको लुटतन्त्रवादीले रास्वपा, रवि र बालेनको एकता बुझ्न सकेनन् । देशवाद थाहै पाएनन् ।

नेपाली समजमा उखान छ, हर्रो नपाउनेलाई जाईफल ! जसलाई भ्रष्टाचारमा जेल हाल्नुपर्थ्यो, उनीहरू न्यायालयसम्म सेटिङ मिलाएर पक्राउमा नपर्ने, पक्राउ परे पनि धरौटीमा छुट्ने, सरकारलाई असफल पार्न अखानो देखाएर अतिप्रचार गरिरहेका छन् । सायद यसैले बालेन सरकारले कडाभन्दा कडा कानुन बनाउन र अदालती सेटिङ नत्यागे त्यस्तामाथि महाभियोग लगाउन समेत हस्ताक्षर संकलन भइरहेको छ ।

बरिष्ठ तथा पुराना नेताहरूले बुझ्नुपर्छ- सम्धीको निहुँले मलाई पनि घिउले ! भन्ने समय सकियो । जनताको अपेक्षा सुशासन, शान्ति, समृद्धि छ । बाढीपहिरोको बिपद्बाट राहत र पुनर्स्थापना गर्नु छ । सुकुम्वासी, जग्गाविहीनहरूलाई लालपूर्जा दिनुछ । सहकारी, लघुवित्त र मिटरब्याज पीडितहरूलाई न्याय दिनु छ । सरकार यी काम गर्न कटिवद्ध छ र गरिरहेको छ । सबैले सघाउनु पर्छ ।

चुनावपछि जनताले ५ वर्षका लागि काम गर्ने अवसर दिएका छन् भने त्यो अवसरमा काम गरेर देखाउ भनेर विपक्षी दलहरू किन प्रतिपक्षा गर्न सक्दैनन् ? जनताले किनारा लगाइदिएपछि त कसरी आफ्नो गुमेको विश्वास कायम गर्ने भनेर विपक्षीहरू सुध्रिनु, सच्चिनुपर्ने हो ।

स्थापित दलहरू जसले जनताको भरोसा तोडे, तिनीहरूको राजनीतिक बुद्धि बंगारो कहिले उम्रेला ? यी पुराना दलहरू, चटकेहरूले बुख्याँचा र कठपुतलीहरू देखाएर तर्साउने र नचाउने दिन सायद सकियो । अब समय आयो, बुख्याँचा कठपुतलीहरू सावधान हुने ।

आजका जनता लाटा छैनन्, अब जनताले बुझिसके, बुख्याँचा र कठपुतली भनेका भ्रम हुन् । भ्रम छर्न खप्पिस राजनीतिक नेताहरूले नेपाली जनताको आँखामा छर्नुसम्म भ्रम छरे । २०४६ सालमा खुलापन, विकास र शान्ति आउँछ भन्दै बहुदलीय परिवर्तन ल्याउन जनताको साथ र सहयोग मागे, जनताले साथ र सहयोग दिए पनि । तर त्यही बहुदलीय १२ वर्षे शासन कालरात्रिका रूपमा बदनाम भएकै हो, नैतिकहीन देखिएकै हो ।

देश सम्पन्न हुनका लागि लिखित संविधानले मात्र नहुने रहेछ । १७७६ मा स्वतन्त्र भएको अमेरिका आज विश्वशक्ति बनेको छ । १७८९ मा जर्ज वाशिङ्टन राष्ट्रपति बनेका हुन् । १८६५ मा आएर अब्राहम लिंकन राष्ट्रपति बनेपछि जनताका लागि, जनताद्वारा, जनताले नै शासन गर्ने पद्धति अर्थात प्रजातन्त्रको परिभाषालाई विश्वव्यापी गराउन सफल भए । रक्तपातपूर्ण जनक्रान्तिको रोकेर दासप्रथाको समेत अन्त गर्ने नैतिक साहस देखाए, संवैधानिक र राजनीतिक संकटको अन्त गरे । संघीय शासनलाई बलियो बनाए र आधुनिक अर्थतन्त्रको जग बसाले ।

हामी बुद्धको निर्वाणा के हो भनेर जान्दै नजान्ने बुद्धु हौं । युवा निकासी गरेर विदेश बनाउन सक्ने, विदेशीका लागि छातीमा गोली थाप्न सक्ने नेपाली, नेपालका लागि रेमिटान्स पठाएर नुनतेलको जोहोमात्र गर्न सक्छौं । अरुका लागि मर्न सक्छौं, देशका लागि केही गर्न सक्दैनौं । किनकि हाम्रो नेतृत्व शक्ति र सम्पत्तिको आडमा चुनाव जित्छ र चरित्रहीन बन्छ । चरित्रहीनलाई के इज्जत, के बेइजत ?

त्यसपछि राजाको हातमा शासन आएपछि बिथोलिएको बहुदलीय पद्धतिलाई ट्र्याकमा ल्याइदिने समय माग्दा राजतन्त्रले त्यो समय पाएन । विदेशी शक्तिसँग हार गुहार गरेर प्रजातान्त्रिक दलहरूले आतंककारी माओवादीसँग मिलेर २०६३ वैशाख ११ गते राजतन्त्रको निरन्तरता रहने भनेर मरेको संसद बिउँताउन राजालाई बाध्य पारेका थिए । राजाले संसद बिउँताइदिएपछि त्यही संसद सुरसाको मुख बन्यो र अन्तत: संविधानसभाको पहिलो बैठक २०६५ जेठ १५ गते अवैधानिक रूपमा गणतन्त्र कार्यान्वयन गरियो । आश्चर्य देखियो ।

प्रमाणित भयो- गणतन्त्र र लोकतन्त्र दुबै गाँडतन्त्र र लुटतन्त्रमा रूपान्तरण हुनपुग्यो । १७ वर्षसम्म बुख्याँचा र कठपुतली देखाएर र नचाएर चटके नेताहरूले राजनीतिलाई देश र जनतामाथि शासन गरिरहे । शनै: शनै: बढेको असन्तोषले उग्र रूप लिदै गयो र भोटेकोशीको बाढी आए सरह जेनजी विद्रोहको सुनामी आयो । न गणतन्त्र, न लोकतन्त्र बाँकी रह्यो । हामी नै लोकतन्त्र, हामी नै गणतन्त्र भन्ने पार्टीहरू, राजालाई धोका दिने र अवैध तरिकाले लूट पद्धति ल्याउनेहरू आगो लागेपछि मुसा

पुराना नेताहरू, बुख्याँचा र कठपुतली देखाएर जनता तर्साउने र नचाउनेहरू अरू कोही थिएनन्, शेरबहादुर देउवा, केपी शर्मा ओली, पुष्पकमल दाहाल, माधवकुमार नेपाल र बाबुराम भट्टराईहरू थिए । यी नक्कली लोकतान्त्रिक मयुरपंखीहरू विदेशी “डीप स्टेट” द्वारा रोपिएका चटके राजनीतिज्ञहरू थिए । यिनको उपयोगिता सकियो, यिनीहरू म्याद नाघेका औषधिसरह हुनपुगे ।

समयभन्दा बलवान केही छैन, कोही छैन । २०८२ भदौ २३ र २४ को जेनजी विद्रोह, अन्तरिम सरकार र फागुन २१ को निर्वाचनले नयाँ पुस्तालाई राजनीतिमा अवतरण गराएको छ । विपक्षी र आलोचकहरूको आरोप छ, सत्तामा पुगेको नयाँ पुस्तामा रहेको बाह्य प्रभाव शंकारहित छैन, संवेदनशील छ ।

कुनै पनि प्रणालीमा जनता निर्णायक हुन् । जो देशघातक छ, तिनलाई ठेगान लगाउने जनताले नै हो । जो पुराना चटके र भ्रष्ट नेता थिए, जसले बुख्याँचा र कठपुतली देखाएर तर्साउने र नचाउने राजनीति गरेर देशलाई लुटिरहेका थिए, तिनलाई जनताले नै मतदानका माध्यमबाट मौन विद्रोह गर्दै सजाय दिएकै हुन् । नयाँ पुस्तालाई बदनाम गर्न अमेरिकी अनुसन्धानयुक्त मिडिया द ग्रेजोनले सत्तामा पुगेको नयाँ पुस्ताका बालेन शाह, रवि लामिछाने, सुदन गुरूङ र सांसद सागर ढकाललाई “क्याटालिटिक सिभिक लिडर्स” भन्दै तालिम, लगानी गरेको खुलासा गरेको छ । यो मिडिया नेपालीले कहिले सुनेका पनि थिएनन् । एकाएक अहिले नयाँ पुस्तालाई अमेरिकी साँचोमा ढालिएको संशय उत्पन्न गराइदिएको छ । अहिलेसम्म सभापति रवि लामिछाने र प्रम बालेन साहले अमेरिकी प्रभावमा काम गरेको प्रमाणित भएको छैन । तर भरत दाहालजस्ता विश्लेषकले ग्रेजोनकै हवाला दिएर युरोनियम अमेरिकालाई दिइसकेको हल्ला मच्चाइदिए, जसले भरत दाहाल पक्राउ परे, अदालतबाट छुटे । नेपाल सरकारले युरोनियमबारे सामान्य विषयको उठान समेत नभएको बताएको छ । तर सरकारलाई बदनाम गर्न, प्रम बालेनलाई दोषी देखाउन यूट्यूवबाट अमेरिकालाई युरेनियम दिइसकेको दुस्प्रचार गरियो ।

प्रष्ट छ, कुनै पनि नेपाली नेता, संस्था, विश्लेषक, अनुसन्धाताले विदेशी वित्तपोषित संस्थासँग प्रम बालेन साहले तालिम लिएको वा त्यसमा संलग्नता भएको प्रमाणित हुनसकेको छैन । हुनसक्छ, कठपुतली नचाउन र बुख्याँचा देखाएर तर्साउँदै लुट्न जानेका पुराना दलहरू रास्वपा र प्रम बालेन साहलाई बदनाम गराउने राम्रो अवसरका रूपमा प्रचारित गरिरहेका छन् ।

प्रमाणसहित रास्वपा र बालेन सरकारले नेपालको राष्ट्रिय हित प्रतिकूल कुनै पनि निर्णय लिएको देखिदैन । उत्तर, दक्षिण वा पश्चिमाको प्रभाव पनि सरकारका निर्णयमा परेको भेउ अझै पाउन सकिएको छैन । सबैको विश्वास छ, प्रम बालेनको नियतमा शंका गर्ने ठाउँ नै छैन । काम कछुवा गतिमा भइरहेको छ, भ्रष्टाचार भएको छैन ।

पञ्च थिए, बोलेनन् । लुके । २०४६ सालमा, जुन संविधानले पञ्चायत बचाउन सकेन, त्यो संविधान फालियो । जुन संविधानले बहुदल चलाउन सकेन, त्यो संविधान पनि फालियो । २०७२ को संविधानलाई जनताले अपनत्व नै लिएनन्, भ्रष्टाचारमात्र बढायो, त्यो संविधानलाई जेनजी पुस्ताले धूलाम्मे पारिदियो । नयाँ संविधान अथवा भएको संविधानमा संशोधन गर्न सुझाव संकलन भइसकेको छ । त्यो अगाडि बढ्न सकेको छैन, पुराना दलहरू पुरानै संविधान ठिक भनेर सुनपानी छर्किनतिर लागेका छन् ।

वर्तमानमा देशमा राजतन्त्र र हिन्दुराष्ट्रको मुद्दा बाँकी नै छ । राजतन्त्र पनि राजनीतिक शक्ति नै हो । पूर्वराजाले पटक पटक भनेका छन्- राजनीतिक शक्तिहरूवीच संवाद, सहमति र सहकार्य हुनुपर्छ । यति राम्रो उपाय सुझाउँदा पनि पुराना दलहरूले कानमा तेल हालेर बसेकाले राष्ट्रले राजनीतिक दुर्घटना भोग्नुपऱ्यो । बाढी पहिरो र भोटेकोशीको महाविपद् थपिएको छ । यो मृत्युको सन्नाटा चिर्नका लागि पनि राजनीतिक शक्तिहरूवीच संवाद, सहमति र सहकार्य जरूरी छ । संविधानमा सुधार अपरिहार्य छ । अन्यथा संवेदनशील राजनीतिक र कूटनीतिक रिक्तता समाप्त गर्न सकिनेछैन । भूराजनीतिले पनि चेप्दै र दपेट्दै आएको छ ।

चेत हुनुपर्छ,, अब बुख्याँचा देखाएर तर्साउने र कठपुतली नचाएजस्तो भ्रम छरेर राष्ट्रिय अस्तित्व बचाउन सकिनेछैन । प्रम बालेनले भनेका छन्- मेरो राष्ट्रियतामा शंका गर्नु पर्दैन । यो कुरा हालै राष्ट्रसंघ पुगेर बालेनको लवाई, हावभाउ, अभिव्यक्तिले पनि प्रमाणित गरिसकेको छ कि प्रम बालेन देशभक्त युवा हुन् । विश्वले नेपालको ३५ वर्षे युवाको बोलीमा भरोसा र विश्वास गरेको छ भने नेपालीले विश्वास किन नगर्ने ? प्रतिपक्षी दलहरूले एकदोस्रालाई खुइल्याउन छाडेर, बुख्याँचा र कठपुतलीजस्ता नाच्न छाडेर केही समय बालेन साहलाई किन साथ नदिने ? नेपाल रहे नेपालमा राजनीति जति गरे पनि हुन्छ । पहिले देशको सार्वभौमिकता, स्वतन्त्रता र राष्ट्रिय हितको रक्षा गर्न किन लागि नपर्ने ? अभिभावकीय जिम्मेवारीका लागि र राजसंस्थालाई पुन:स्थापित किन नगर्ने ?

देशभक्त राजाहरूले जनतासँग मिलेर नेपाल निर्माण गरेका हुन् । नबिर्सौं, सोचौं, गम्भीर भएर सोचौं । आउने पुस्ताका लागि पनि सोचौं । आफ्नै अस्तित्वका लागि सोचौं । यो निर्णायक समय हो ।

रास्वपा र बालेन सरकारलाई समयले सुनौलो अवसर दिएको छ, सबै राजनीतिक शक्तिहरू एक हौं, अग्रगमनको नयाँ यात्रा सुरूगरौं । देश बचाउने र नेपालराष्ट्रको इज्जत बढाउनु भनेको नेपालीत्वको जगेर्ना हो । यही हाम्रो अहिलेको कर्तव्य हो ।

संवाद, सहमति र सहयात्राको बिकल्प छैन

गोरखा एक्सप्रेसका लागि
विराटनगरबाट
स्वयम्भुनाथ कार्की

राजाबाट नै संविधान विपरित पुनर्स्थापना भएको प्रतिनिधिसभाले पहिले भष्मासुरको शैलीमा राजालाई नै निलम्वन गऱ्यो । अनि जुन संविधान पालन अनि रक्षाको. सफत खाएको थियो त्यो संविधानलाई नै माऱ्यो । अनि भिडको वलले अर्को संविधान अनि अर्को संसद बनायो । यो भिडमा विगतमा आफैले टाउको झोलामा ल्याएर त्यही झोला भरि नोट लैजान आव्हान गरिएकाहरू थिए । उनिहरूलाई पुरष्कृत गरियो बन्दुकले पनि जनप्रतिनिधि हुन सकिन्छ भन्ने नजिर बनाउदै संसदमा तेश्रो शक्तिको रूपमा प्रवेश गराईयो । त्यस वेलादेखि नेपालमा उच्चस्तरिय संयन्त्रको नाममा केही नेताहरूको सनकलाई संवैधानिक बनाईयो । प्रदिप गीरी जस्ता आश गरिएका विचारक, चिन्तकहरू जनताले दुई प्रकारले मत दिन्छ भन्न थाले । उनीहरूको भनाईमा मतपत्रमा हातले छाप लगाउने पहिलो प्रकार अनि सडकमा जुत्ताले छाप लगाउने दोश्रो प्रकार ।

त्यो वेलादेखि राजनीतिमा वलमिच्याई पनि एक वैधानिक मार्ग रहेछ भन्ने भ्रम नेपालमा पस्यो । त्यसको असरले अहिले मुलुकले भोगेको छ । अपराध नियन्त्रण गर्ने जिम्मेवारी पाएको निकाय अपराधी पक्रन डराउछ । किनभने उ हिरासतमा नै भएको वेला आङ्नै विभागिय मन्त्री बन्ला र आफुसँग वदला लेला भन्ने डर हुन्छ । कर्मचारीलाई

राजावादी नजिक मानिएको राप्रपाहरू पनि यसै गरेर बलियो हुन एकिकरण भए । अहिलेको संविधानको स्थायित्वको जति नै चिन्ता गरे पनि अन्य दलहरूले विपरित सिद्धान्तको नै मान्छन् । अर्थात राप्रपाहरूले गणतन्त्रवादी हौ भनेर जति नै किरिया खाए पनि मनदेखि नै लागे पनि गणतन्त्रवादीहरूले पत्याउँदैनन् । उता साखुल्ले हुन जाँदा राजावादीहरूले पनि विश्वास गर्दैनन् । त्यसैले राप्रपाहरूको एकिकरण पछि, गुट फूट हुँदै अहिले हाँस न कुखुराको चालमा छन् । कुनै वेलाको तेश्रो ठूलो भएको दल एक सिटमा खुम्चनु परेको छ ।

शौचालयमा थुन्ने मन्त्री अनि प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई कार्यकक्ष मै थप्पड हान्ने नेता कथा किस्साका हैनन् गणतन्त्र नेपालका हुन् । अर्थात राजनीति जोडिएपछि हरेक अपराध क्रान्ति हुन्छ भन्ने मान्यतामा समाजमा अपराधीकरण, थिचोमिचो हुनु अनौठो हैन । सहमतीय भागवण्डा सरकारका हरेक ठाउमा, हरेक अंगमा भएको छ । हरेक पेशागत संगठनमा प्रतिस्पर्धा नै दलगत आधारमा हुन्छ । यस्तामा आफ्ना उम्मेद्वार दलहरूले नै दिन्छन । यी सबै दुर्गुणको आक्रोशमा जेनजी विद्रोह हुनपुग्यो ।

अदालत किन दिशाभ्रम हुनपुग्यो ? माथि भनिएका कुरा वकिलहरूको निर्वाचनमा पनि देखिन्छ । दलहरूको आस्था वोकेका यस्ता वकिलहरू दलिय भागवण्डाको आधारमा न्यायाधीश बन्न पुग्छन् । संवैधानिक इजलासमा न्यायधिश छान्ने कुराको चुरोमा यही खुल्ला गोप्यले काम गरेको थियो । भन्न खोजेको कुरा के हो भने यसरी राजनीति हरेक क्षेत्रमा हावी भएपछि स्वतन्त्र नागरिक भएर बाँच्न सक्ने अवस्था रहेन । अनि आफु टाँसिएको दल बलियो होस भन्ने चाहाना रहनु पनि स्वभाविक नै हो । जति त्यो दल बलियो हुन्छ त्यति नै आफ्नो भविष्य सुरक्षित हुन्छ । त्यसैले कार्यकर्ताहरू दलको एकिकरण चाहान्छन । त्यस्तै एकिकरणको उत्पाद थियो नेकपा । अन्य दल मा पनि यस्तै चरित्र देखियो । जुन चरित्र जनतालाई सह्य भएन, त्यो चरित्र किनारा लगाउन जनताले नै अग्रसर हुनुपऱ्यो ।

राजावादी नजिक मानिएको राप्रपाहरू पनि यसै गरेर बलियो हुन एकिकरण भए । काम लागेन । अहिलेको संविधानको स्थायित्वको जति नै चिन्ता गरे पनि एकदोस्रा दलहरूले विपरित सिद्धान्तको नै मान्छन् । राप्रपा, नेकपा, कांग्रेस, एमाले आज किन मरीच चाउरिएझैं चाउरिन पऱ्यो । यो खुला आकाशजस्तै सत्य भए पनि ती दलहरूले अझै जनताको निर्णयमा विश्वास गरेर सुधिन चाहिरहेका देखिदैनन् । परिवर्तनकारी भनेर नयाँ शक्ति आएको छ । यी युवा यतिबेला परीक्षामा छन् ।

संविधान संविधान रहेन । गणतन्त्र असफलभयो । धर्मनिरपेक्षता पनि जनताले रूचाएनन् । समष्टिाम जेनजी विद्रोहको कारण कुशासन हो । नेतृत्वमा रहेको चरित्रहीनता हो । दलको दल दलमा बाँडिएको समाज जनतालाई स्वीकार्य रहेन । नेपाली एकता र नेपालीत्व जनताको आवश्यकता रहेको देखियो । यो कुरा सबै दलहरूले बुझेर सबै राजनीतिक शक्तिहरूवीच संवाद, सहमति र सहकार्य जनताको अपेक्षा हो भन्ने सबै नेताले बुझ्नु जरूरी छ ।

हो, खोला किनारका बस्ती कति भयावह हुनेरहेछ, यसको प्रमाण भोटेकोशीको बाढी हो । यो बाढीले जीवनको सत्यानाश मात्र गराएन, गाँस बास कपास र पूर्वाधारसमेत बगायो । सपना बगाएको, जीवन बगाएको, महाविपद्को यो कहालीलाग्दो दृश्य विश्वले देख्यो, प्रम बालेनले विश्वलाई सुनाए, देखाए । यो विपद् मानवीयताको विपद् थियो । यसकारण देशैभरिका खोला किनारका बस्तीलाई जोखिममुक्त बनाऔं ।

जो खोला किनारमा बसेका छन्, जसलाई उठिवास गराइएको छ, ती सबैलाई उचित स्थानमा व्यवस्थापन गर्नु जरूरी छ । व्यवस्थापनमा बालेन सरकारले तीब्रगतिमा काम गर्नुपर्नेछ । जनताले खोजेको छिटोभन्दा छिटो व्यवस्थापन नै हो ।

बढ्दो उमेर अभिषाप कि बरदान ?

डा. केदार कार्की

ज्येष्ठ नागरिकहरूको अन्तर्राष्ट्रिय दिवस हरेक वर्ष अक्टोबर १ मा मनाइन्छ

संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा स्थापित यस दिवसले बढ्दो वृद्ध जनसंख्यासँग सम्बन्धित अवसर र चुनौतीहरूलाई आत्मसात् गर्नुका साथै सबै उमेर समूहका मानिसहरूका लागि अनुकूल समाजको विकासलाई प्रवर्द्धन गर्दछ ।र सन् २०२६ को लागि यसको आधिकारिक नारा दीर्घायुको युग: लामो जीवनका लागि प्रणालीहरूको पुनर्विचार; रहेको छ । संयुक्त राष्ट्र सङ्घद्वारा तय गरिएको यस नाराका मुख्य पक्षहरू:

स्वास्थ्य र देखभाल प्रणाली: ज्येष्ठ नागरिकहरूका लागि स्वास्थ्य सेवा, दीर्घकालीन स्याहार र सामाजिक सुरक्षा प्रणालीलाई थप सुदृढ र पहुँचयोग्य बनाउने । सामाजिक र आर्थिक संरचना: औसत आयु बढ्दै जाँदा श्रम बजार, निवृत्तिभरण योजना, र नीतिगत व्यवस्थाहरूलाई नयाँ ढङ्गले समायोजन गर्ने ।

सम्मानजनक जीवन: ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई समाजमा केवल आश्रितका रूपमा नहेरी उनीहरूको अनुभव र योगदानको कदर गर्दै सक्रिय तथा सम्मानजनक जीवनयापनको वातावरण निर्माण गर्ने ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालमा ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या २९ लाख ७७ हजार ३१८ छ । वृद्धिदर: नेपालमा अन्य उमेर समूहको तुलनामा ज्येष्ठ नागरिकको जनसङ्ख्या वृद्धिदर (करिब ३.२९%) बढी छ । औसत आयुमा भएको वृद्धि (हाल करिब ७१.३ वर्ष) र प्रजनन दर (जन्मदर) मा आएको कमीका कारण नेपालमा ज्येष्ठ नागरिकको अनुपात निरन्तर बढ्दै गएको छ ।

अमेरिकी राष्ट्रपति रोनाल्ड रेगनले अगस्ट २१ लाई राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक दिवसको रूपमा आधिकारिक रूपमा घोषणापत्रमा हस्ताक्षर गरेपछि १९८८ मा ज्येष्ठ नागरिक दिवसको सुरूवात भएको थियो । उनले नागरिकहरूलाई वृद्ध अमेरिकीहरूको उपलब्धि र आवश्यकतालाई पहिचान गर्न र सम्मान गर्न आग्रह गरे । दुई वर्ष पछि, डिसेम्बर १९९० मा, संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले व्यापक र विश्वव्यापी रूपमा मनाइने अन्तर्राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक दिवस स्थापना गऱ्यो, जुन प्रत्येक वर्ष अक्टोबर १ मा मनाइन्छ । जब मानिसहरूले अन्तर्राष्ट्रिय ज्येष्ठ नागरिक दिवस वा विश्व ज्येष्ठ नागरिक दिवसको कुरा गर्छन्, तिनीहरू सामान्यतया संयुक्त राष्ट्र संघद्वारा मान्यता प्राप्त दिन (अक्टोबर १) लाई जनाउँछन्, यद्यपि दुई दिन (अगस्ट २१ र अक्टोबर १) छुट्टाछुट्टै उत्पत्ति भएका थिए र कहिलेकाहीं भ्रमित हुन्छन् । ज्येष्ठ नागरिक दिवसको महत्त्व प्रतीकात्मकताभन्दा धेरै पर जान्छ । यो परिवार, रोजगारदाता र स्वास्थ्य सेवा संस्थाहरूका लागि वृद्धवृद्धाहरूको स्वास्थ्यको जाँच गर्ने एक संरचित अवसर हो, जसमध्ये धेरैले आफ्नो संघर्षको आवाज नउठाई दीर्घकालीन रोग, एक्लोपन वा कम गतिशीलतालाई चुपचाप व्यवस्थापन गर्छन् ।

गुरूग्राम जस्ता द्रुत गतिमा बढ्दो शहरहरूमा, जहाँ वयस्क बच्चाहरू प्राय: लामो समय काम गर्छन् वा यात्रा गर्छन्, वृद्ध आमाबाबुले दिनको ठूलो भाग एक्लै बिताउन सक्छन्, जसले औषधि छुटेको, ढिलो निदान र सामाजिक अलगावको जोखिम बढाउँछ ।

यो दिन मनाउनाले स्पष्ट सन्देश पठाउँछ: बुढ्यौली व्यवस्थापन गर्ने बोझ होइन तर सम्मानका साथ समर्थन गर्ने जीवनको चरण हो । यसले धेरै ज्येष्ठ

नागरिकहरूले अन्यथा अनिश्चित कालसम्म स्थगित गर्ने किसिमको निवारक स्क्रिनिङको तालिका बनाउने र हेरचाह योजना, गतिशीलता समर्थन, र दीर्घकालीन स्वास्थ्य लक्ष्यहरूको बारेमा परिवारहरू भित्र इमानदार कुराकानी गर्ने प्राकृतिक क्षण पनि सिर्जना गर्दछ ।

संयुक्त राष्ट्रसंघले वर्णन गरेझैं, जनसंख्याको वृद्ध अवस्था आधुनिक युगको जनसांख्यिकीय विशेषताहरूमध्ये एक प्रमुख विशेषता हो । यदि हामीले यस प्रवृत्तिबारेका प्रतिवेदनहरू र यसलाई वर्णन गर्न प्रयोग गरिएका शब्दहरू – जनसंख्यासम्बन्धी टाइम बमवा संकटको बिन्दु–लाई पत्याउने हो भने, यो एउटा प्रमुख चुनौती पनि बन्नेछ ।

निस्सन्देह, यसमा केही सत्यता छ । मानिसहरूको आयु लम्बिएसँगै समाजमा थप आर्थिक भार पर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । चिकित्सा खर्चमा वृद्धि र स्वास्थ्य सेवाको मागले पहिले नै दबाबमा रहेका सेवाहरूमा थप बोझ थप्छन् । लामो आयुले वर्तमान पेन्सन प्रणालीलाई चुनौती दिन्छ । साथै, वृद्ध-आश्रित अनुपात (अर्थात् काम गर्ने उमेरको जनसंख्याको तुलनामा वृद्धहरूको अनुपात) असन्तुलित हुँदा कल्याणकारी मोडेलहरूमा अत्यधिक दबाब पर्नेछ । यी चुनौतीहरूको सम्बोधन गरिनुपर्छ । तर मलाई लाग्छ, यसका लागि सबैभन्दा उत्तम उपाय भनेको समस्यालाई अर्कै दृष्टिकोणबाट हेर्नु हो । हामीलाई एउटा सकारात्मक दृष्टिकोणको आवश्यकता छ जसले नकारात्मकतालाई चिर्दै वृद्ध हुँदै गएको जनसंख्यालाई समस्याको रूपमा नभई एउटा सम्पत्तिका रूपमा रूपान्तरण गरोस् ।

हालैको ग्लोबल एजेन्डा सम्बन्धी शिखर सम्मेलनमा, वृद्ध हुँदै गएको जनसंख्यालाई हाम्रो एकमात्र बढ्दो प्राकृतिक स्रोतका रूपमा सकारात्मक ढंगले परिभाषित गरिएको थियो । यो कति रोचक र नौलो दृष्टिकोण हो ! यस परिप्रेक्ष्यमा, अब प्रश्न यो उठ्छ: अन्य प्राकृतिक स्रोतहरूको हकमा हामीले गरेका गल्तीहरू नदोहोऱ्याई यो स्रोतको दिगो उपयोग कसरी गर्ने ? हामी सबैलाई थाहा छ कि जनसांख्यिकीले नै माग सिर्जना गर्छ । त्यसैले, व्यवसायहरूले ६० वर्षभन्दा माथिका मानिसहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्नु र बेबी बुमर मार्केटिङ (वृद्ध उपभोक्ता लक्षित बजारीकरण) सुरू गर्नु आर्थिक दृष्टिकोणले पनि सान्दर्भिक देखिन्छ । हामीले यसका केही उदाहरणहरू देखिसकेका छौं–जस्तै वृद्धहरूका लागि विशेष रिसोर्टहरू वा ६० वर्षभन्दा माथिका लागि प्रविधि सम्बन्धी कक्षाहरू । उपभोक्ताहरूको यो बढ्दो र शक्तिशाली समूहलाई लक्षित गरेर कम्पनीहरूले ठूलो लाभ लिन सक्छन् । तर के उपभोक्ता-केन्द्रित यो दृष्टिकोणले वृद्ध जनसंख्यामा निहित लुकेको क्षमतालाई पूर्ण रूपमा उजागर गर्छ त ? गर्दैन । मेरो विचारमा, यसको समाधान सहभागितामा निहित छ । ६० वर्षभन्दा माथिका मानिसहरूलाई केवल कल्याणकारी सुविधा वा सहयोग लिने व्यक्ति वा लक्षित उपभोक्ताका रूपमा मात्र नहेरी, हाम्रो अर्थतन्त्र र समाजमा सक्रिय सहभागीका रूपमा हेर्नुपर्छ ।

श्रम बजारको उदाहरण लिऔं । वृद्ध कर्मचारीहरूलाई गम्भीरतापूर्वक लिएर–उनीहरूलाई अनावश्यक लाडप्यार गरेर वा उनीहरूप्रति नकारात्मक धारणा (कतष्कब) राखेर होइन–मात्र हामी उनीहरूसँग भएको क्षमताको पूर्ण सदुपयोग गर्न सक्छौं । यसको अर्थ हामीले उनीहरूमा लगानी गर्नुपर्छ । यसो गर्दा, हामी उनीहरूलाई, उनीहरूको अनुभवलाई र उनीहरूको वर्षौंको ज्ञानलाई महत्व दिन्छौं भन्ने शक्तिशाली संकेत पठाउँछौं ।

बढ्दो स्वायत्तता पनि महत्त्वपूर्ण छ । कम्पनीहरूले प्रत्येक कर्मचारीलाई पदोन्नतिको माध्यमबाट ठाडो वृद्धि प्रदान गर्न सक्दैनन्, र केही कर्मचारीहरूको करियर स्तरमा खस्किनेछ । थप उन्नतिको सम्भावना बिना, तपाईं यी मानिसहरूलाई अब लामो काम गर्ने जीवनमा कसरी सन्तुष्ट राख्न सक्नुहुन्छ ? उनीहरूलाई बढ्दो स्वायत्तता प्रदान गरेर । हामी व्यक्तिगत काम विवरण र छुट्टै जिम्मेवारीहरूबाट पनि छुटकारा पाउन सक्छौं, जसले गर्दा प्राय: कार्यहरू दोहोरिने र सांसारिक बन्न सक्छन् । बरू, टोली स्तरमा उद्देश्यहरू निर्माण गरौं- र टोलीका सदस्यहरूलाई नै निर्णय गर्न छोडौं कि ती कसरी प्राप्त गर्छन् ।

के सरकारले वृद्ध कामदारहरूप्रतिको मनोवृत्तिमा यो परिवर्तनलाई प्रवर्द्धन गर्न मद्दत गर्न केही गर्न सक्छ ? हो, र त्यसो गर्न, तिनीहरूले गाजर र लौरो दुवै प्रयोग गर्नुपर्छ । कडा नियम र कानूनहरूले मद्दत गर्नेछन्, तर यो सहभागी मनोवृत्तिलाई अँगाल्ने व्यवसायहरूलाई पुरस्कृत गर्ने नीतिहरूसँग मात्र हात मिलाउने ।

ठूला धमाकाहरूले आवाज निकाल्छन् र टुक्रा-टुक्रामा टुक्रा-टुक्रा हुन्छन् । साना कदम चाल्दा, बाटोमा मानिसहरूलाई संलग्न गराउँदा र उनीहरूको डरलाई सम्बोधन गर्नाले सामाजिक प्लेटफर्मलाई बलियो बनाउनेछ ।

सहभागितामूलक दृष्टिकोणतर्फको यो परिवर्तनले अन्तत: दिगो व्यवसायको अवधारणालाई पुन: परिभाषित गर्नेछ । आज, दिगोपनमा ठूलो मात्रामा वातावरणीय चुनौतीहरू र प्राकृतिक स्रोतहरूको क्षतिलाई सम्बोधन गर्नु समावेश छ । आगामी वर्षहरूमा, हाम्रो सबैभन्दा बहुमूल्य र एकमात्र प्राकृतिक स्रोत: हाम्रो वृद्ध जनसंख्यालाई अँगालेर दिगोपनको बारेमा हाम्रो बुझाइ समृद्ध हुनेछ ।

बढ्दो उमेर–अर्थात् उमेर बढ्दै जाने व्यक्तिगत प्रक्रिया–आफैंमा न त अभिशाप हो न त वरदान नै । बरू, यो मानव जीवनको एक प्राकृतिक क्रम हो, जसको गुणस्तर शारीरिक स्वास्थ्य, आर्थिक सुरक्षा र सामाजिक सम्बन्धहरूद्वारा निर्धारित हुन्छ ।

वरदान: उमेर बढ्दै जाँदा पाइने उपहारहरू भावनात्मक परिपक्वता र लचिलोपन: अनुसन्धानले देखाउँछ कि युवावस्थाको तुलनामा बढ्दो उमेरमा प्राय: भावनाहरूलाई राम्रोसँग व्यवस्थापन गर्ने क्षमता, फराकिलो दृष्टिकोण र तनावमा कमी आउँछ ।

बुद्धिमत्ता र विशेषज्ञता: दशकौंको सञ्चित अनुभवले परिष्कृत निर्णय क्षमता, समस्या समाधान गर्ने कौशल र संस्थागत ज्ञान प्रदान गर्छ, जसबाट परिवार, कार्यस्थल र समुदाय लाभान्वित हुन्छन् । उद्देश्यको स्पष्टता: वृद्ध अवस्थाले प्राय: व्यक्तिहरूलाई करियर निर्माण र जीवनको सुरूवाती चरणको प्रतिस्पर्धाको दबाबबाट मुक्त गर्छ, जसले व्यक्तिगत रूचि र आत्म-चिन्तनका लागि थप समय प्रदान गर्छ ।

अभिशाप: उमेर बढ्दाका जोखिम र कमजोरीहरू: हड्डीको घनत्व, मांसपेशीको मात्रा र इन्द्रियहरूको तीक्ष्णतामा कमी आउँछ; साथै दीर्घकालीन रोग र मानसिक क्षमतामा ह्रास आउने जोखिम पनि बढ्छ । गुमाउने पीडा र एक्लोपन: बढ्दो उमेरसँगै प्राय: समकक्षी, जीवनसाथी र स्वतन्त्रता गुमाउनुपर्दाको शोकको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । परनिर्भरताको जोखिम: शारीरिक सीमितताहरू बढ्दै जाँदा, आत्मनिर्भरताबाट दैनिक हेरचाहका लागि अरूमा भर पर्नुपर्ने अवस्थामा पुग्नु भावनात्मक र आर्थिक रूपमा बोझिलो हुन सक्छ ।

मुख्य दृष्टिकोण भिन्नता

व्यक्तिगत: बढ्दो उमेर वरदान हुँदा जीवन्तता, मानसिक स्पष्टता र आत्म-साक्षात्कारसहितको अवस्था । बढ्दो उमेर अभिशाप हुँदा दीर्घकालीन पीडा, स्वायत्ततावा एक्लोपनले परिभाषित अवस्था ।

सम्बन्धगत: आदरणीय ज्येष्ठ नागरिक, मार्गदर्शक र परिवारको मुख्य आधारको रूपमा रहने । बढ्दो उमेर अभिशाप हुँदाउपेक्षाको सिकार हुने, बोझ महसुस गर्ने वा एक्लोपन भोग्ने । स्वास्थ्य, स्वायत्तता र सम्मानको साथ बढ्दो उमेर एक वरदान हो । तर जब यो केवल शारीरिक क्षय र सामाजिक सीमान्तीकरणमा सीमित हुन्छ, तब यो अभिशाप बन्छ ।

वास्तवमा उमेर भनेको केवल एउटा संख्या मात्र होइन, यो त एउटा दृष्टिकोण वा बुझाइ हो । अधिकांश स्वस्थ वयस्कहरू आफ्नो वास्तविक उमेरभन्दा कम्तीमा १० देखि २० वर्ष कान्छो महसुस गर्छन् । वास्तविक वृद्ध अवस्था १०० वर्षपछि मात्र सुरू हुन्छ । यदि तपाईं ६५ देखि १०० वर्षको उमेर समूहमा हुनुहुन्छ भने, तपाईं मध्य-वृद्ध अवस्थामा पर्नुहुन्छ । यदि तपाईं पूर्ण रूपमा तन्दुरूस्त हुनुहुन्छ भने, उमेरका अंकहरूको कुनै अर्थ रहँदैन । मनैदेखि युवा रहनुपर्ने हुन्छ र तपाईंलाई बूढो वा अल्छी बूढो भन्नेहरूको वास्ता नगर्नुहोस्; बरू उनीहरूको कुरामा हाँस्नुपर्ने हुन्छ । आफ्नो परिपक्व उमेरको हरेक दिनको आनन्द लिनुपर्ने हुन्छ ।

वृद्ध हुनु एक निश्चित प्रक्रिया हो; यो जीवनचक्रको एउटा हिस्सा हो । यदि यसलाई सही दृष्टिकोणले नलिने हो भने यसलाई नकारात्मक रूपमा हेरिन सक्छ । यस विषयमा चिन्ता लिनुको सट्टा, यसका सकारात्मक पक्षहरू–जस्तै सांसारिक कामकाजको जिम्मेवारीबाट पाइने स्वतन्त्रता–लाई हेर्नु उचित हुन्छ । आफूले सधैं गर्न चाहेर पनि गर्न नपाएका कामहरू गर्न थाल्नु पर्ने हुन्छ । आफ्नो स्वास्थ्यको ख्याल राख्नुपर्ने हुन्छ, जीवनको आनन्द लिनुपर्ने र यो सम्झनुपर्ने हुन्छ कि वास्तविक बुढेसकाल सय वर्षपछि मात्र सुरू हुन्छ ।

Understanding Hydropower in the Nepalese Himalayas

By: Galab Bahadur Dhungana

For more than a century, Nepal has looked to its rivers as a path to prosperity. From the 500-kilowatt Pharping plant of 1911 to 4,120 megawatts of installed capacity today, hydropower has become one of the country's largest areas of domestic investment and an important part of its economic future. Two devastating floods along the Bhote Koshi river system, occurring only fourteen months apart, now raise a question that becomes more important with every new project, whether our understanding of Himalayan rivers has kept pace with the investments we are placing on them.

The first warning came on 8 July 2025, when the rapid drainage of a glacial lake in Tibet sent a destructive flood down the Lhende Khola and into the Bhote Koshi. Then, on 26 August 2026, another catastrophic flood descended through the same river system, but its origin was very different. A massive body of glacier ice and rock collapsed roughly 1,200 metres from a high mountain slope, blocked the Lhende Khola and created a temporary dam whose eventual failure released a violent surge of water, sediment and debris downstream through the Bhote Koshi and Trishuli. In little more than a year, the same river system had produced two catastrophic floods through different mechanisms, revealing how varied and difficult to anticipate the hazards developing high in the Himalayas have become.

For generations, Nepalis have been taught that their country possesses the world's second-largest hydropower potential. The familiar claim does not withstand scrutiny, but the geography that gave rise to it is real. Rivers descending from above 8,000 metres to the plains at around 70 metres within remarkably short distances create exceptional conditions for hydropower and helped sustain the hope that Nepal's difficult geography could become one of its greatest economic advantages. Yet just as Nepal is finally developing this resource at scale, the mountains, glaciers, snowfall patterns and rivers on which that promise depends are themselves changing.

Nepal's four great river systems, the Koshi in the east, Gandaki in the centre, Karnali in the west and Mahakali along the far-western border, draw their water from monsoon rainfall, groundwater, seasonal snow and glacier ice in different proportions. Rainfall supplies most annual discharge, while groundwater and snow become particularly important outside the monsoon, with snow acting as a natural reservoir that stores winter precipitation and releases it during spring. That reservoir is becoming less reliable. In 2026, snow persistence across the Hindu Kush Himalaya fell 27.8 percent below the long-term average, the lowest in more than two decades and the fourth consecutive below-normal year. As temperatures rise and snow melts earlier, more water can arrive when it is already abundant while less remains available during the dry months when hydropower production is lowest and electricity is needed most.

This seasonal imbalance matters because Nepal has spent decades building predominantly one kind of electricity system. Most of its installed capacity is run-of-river, producing abundant electricity when rivers are swollen during the monsoon but much less when they retreat in winter. Last winter, generation fell to around 1,600 MW despite installed capacity exceeding 3,800 MW, while Nepal arranged up to 654 MW of electricity imports from India. Meanwhile, the country's principal seasonal storage system remains the 92 MW Kulekhani I and II complex, whose newer plant was commissioned in 1986. Nepal can therefore have abundant electricity during parts of the wet season while remaining dependent on imports during the dry months.

Glaciers present another layer of risk, and the experience of the Bhote Koshi shows why monitoring glacial lakes alone will no longer be enough. A monitoring system focused on known lakes might have anticipated the July 2025 flood but could have missed the disaster that followed fourteen months later. Unstable mountain slopes and glaciers can also produce rockfalls, ice avalanches, landslides and temporary river blockages capable of sending enormous volumes of water and debris downstream. Nepal must therefore increasingly understand the stability of entire mountain catchments, not simply the condition of individual glacial lakes.

Nowhere are the promise and the risks of this development becoming more concentrated than in the Koshi basin. Roughly 85 hydropower plants already operate there, while 42 of the 47 potentially dangerous glacial lakes identified across Nepal's Koshi, Gandaki and Karnali basins are also located there. Projects have been developed in cascades along rivers such as the Likhu, Mai and Hewa, while the country's largest plant, the 456 MW Upper Tamakoshi, lies downstream of Tsho Rolpa, one of Nepal's best-known potentially dangerous glacial lakes. Nepal undertook one of its earliest major attempts at glacial-lake risk reduction there, but the lake was lowered by only about three metres in 2000 against an original target of up to twenty metres, while its early-warning arrangements have required subsequent rehabilitation and replacement.

Farther east, even larger investments are being made in the Arun basin, where Arun III is under construction and Upper Arun is planned upstream. The Arun begins about 150 kilometres inside Tibet, which means Nepal is placing increasingly valuable infrastructure on a river whose upper reaches it cannot adequately observe from within its own territory. The Bhote Koshi experience demonstrates why upstream information can no longer be regarded simply as a matter of scientific cooperation. For projects involving billions of dollars and decades of expected operation, knowing what is happening upstream is becoming an essential part of national energy security.

The August disaster demonstrated what such geographic concentration can mean in practice. The government's subsequent assessment recorded 917 employees and workers of affected projects as unaccounted for, while damage and economic losses to the energy sector were estimated at about Rs 151 billion and recovery and reconstruction of the energy and grid system at roughly Rs 390 billion. Although the affected projects had different promoters, lenders and shareholders, they shared the same geographic risk, allowing a single event to impose an extraordinary human and financial cost across several investments at once. Project risk can therefore no longer be assessed only within the boundaries of an individual power plant.

None of this is an argument against hydropower, which remains one of Nepal's greatest economic assets and will continue to be central to the country's development. It is an argument for developing it differently as the Himalayan environment changes. Nepal needs to monitor unstable slopes and glaciers as well as glacial lakes, reassess Tsho Rolpa and other high-risk lakes under present conditions, and maintain reliable early-warning systems as permanent infrastructure. Major investments on transboundary Himalayan rivers should be supported by credible systems for obtaining and responding to real-time upstream information, while projects built in cascades should be assessed for their collective exposure rather than individually. Nepal also needs more storage and greater geographic diversification so that the electricity system becomes more resilient to seasonal shortages and catastrophic events.

For decades, Nepal has measured hydropower progress primarily by the number of megawatts installed, but that measure is no longer enough. We also need to ask how much electricity a project will produce in April, what lies fifty or a hundred kilometres upstream, whether several projects could fail in the same event, and whether the river on which today's financial model depends will behave the same way thirty years from now.

Nepal's rivers and mountains gave generations of Nepalis the hope that hydropower could help deliver a more prosperous future, and that promise remains. But preserving that promise in a changing Himalaya will require us to measure progress not only by the power we extract from our rivers, but by how wisely we understand, de-velop and protect the river systems on which that future depends.

Can Nepal's Young Turks learn to govern¿

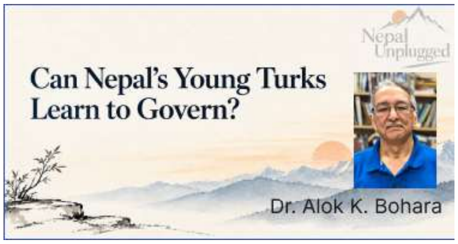

Something keeps coming back to me as I watch from afar Nepal's new Young Turks in government.
Whatever the slips here and there — and whether open competition makes sense as a blanket mechanism for appointments like ambassadors — something rather consequential is being attempted.
Nepal's political parties and government have long operated mostly through a 'relational system': who knows whom, who belongs to whose network, who owes whom. It is one of the ways the extractive politics of the past 30 years, and for many decades prior to that, worked.
The repeated push toward open competition for vice chancellorships and many other positions are almost an act of constructive destruction — an attempt to dismantle that relational system, popularly known as the politics of ææææææææ, and gradually replace it with a more impersonal governing system, where rules and procedures matter more than personal access.
Ambassadorial appointments provide the latest experiment. More than 4,400 people applied after the government opened the positions to public applications, with 13 nominees emerging from the first round of selections.
Open competition is not magic. Nor am I convinced it is the right mechanism for every appointment. I offer a mixed hybrid method in my Nepal Unplugged essay.
Essentially, diplomacy requires judgment, experience, political understanding and interpersonal skills that cannot easily be captured by an application form. An open advertisement can also lead to a closed selection process if what happens afterward is less transparent.
But that is almost secondary. These young leaders may not always get the mechanism right. They are young, educated and energetic, but relatively inexperienced in the unforgiving business of governing.
Still, they deserve credit for daring to take on something much deeper than individual appointments: a governing habit built over generations. That may ultimately be more consequential than who wins any particular vacancy.
But daring to dismantle an old system and learning how to govern are two different things. They have done the first, but the latter is yet to be seen.
The recent 3% levies on private education and health offer an interesting example. The education levy and argued that its underlying equity principle was defensible, even if the instrument was problematic. The government introduced it, encountered strong public resistance, and quickly withdrew it.
Was that immaturity or responsivenessæ A young government should be able to experiment, discover that an instrument is not working as intended, and change course. More worrying would be a government so invested in appearing decisive that it loses the capacity to learn. I am a big fan of learning by doing.
But that does not mean learning only after making avoidable mistakes. Experimentation is valuable if it gradually produces better consultation, better sequencing, better anticipation of unintended consequences — and fewer avoidable mistakes the next time around.
The qualities that help disrupt an old political equilibrium are not necessarily the same qualities needed to construct the next one. Breaking an entrenched system requires courage, impatience and a willingness to challenge convention. They did that. Or, more accurately, the youths who came on the streets on 8 September 2025 demanding this change forced that disruption.
Governing requires some rather less exciting virtues: institutional memory, administrative competence, consultation and occasionally slowing down enough to think. That includes sitting and planning and not rushing to enter the tunnels even though the intentions may be right.
And the clock may be running faster than they realise. The next thing they should understand is that public memory is thin.
parties will face pressures of their own to self-reflect, reform and compete under those changing expectations.
That could ultimately be one of the more consequential effects of this political disruption: not simply replacing one set of political actors with another, but changing the standards against which all of them must compete.
The Young Turks have already disturbed a political equilibrium that many Nepalis had come to regard as almost immovable. But constructive destruction has two words: disrupting the old relational system may turn out to be the easier part, and constructing an impersonal system of rules, competence and accountability will be much harder.
In the end, politics promises no certainty at the ballot box. But leaving behind a legacy of norm entrepreneurship — raising the bar for how governance is conducted, even for those who come after them — might just be the most consequential outcome of all.

Dr. Alok K. Bohara, Emeritus Professor of Economics at the University of New Mexico, writes as an independent observer of Nepal's democratic evolution through the lens of complexity and emergence science. His systems-policy essays on Nepal's socio-economic and political landscape appear on Nepal Unplugged.

Gorkha Express Weekly

राष्ट्र र राष्ट्रियताको साझा पत्रिका
गोरखा एक्सप्रेस साप्ताहिक

वस्ती विकासमा नयाँ सोच जरुरीछ

डा.शास्त्रदत्त पन्त

पहाडी प्रदेश : नेपालका पहाडी प्रदेशका आफ्नै मौलिक विशेषत छन्। तिनका विशेषताअनुसार प्रयोग हुनेगरी दीगो योजना बनाई विकास गरे मात्र त्यसको सकारात्मक र दीर्घकालिन प्रभाव पर्दछ। ती विशेषता हुन् :

- नेपालको कुल भूभागमा ४६.६८ प्रतिशत पहाडी प्रदेश पर्दछ।
- यहा कुल जनसंख्याको ४५.५६ प्रतिशत मानिस बस्दछन्।
- नेपालको पहाड विश्वमै अद्वितीय सौन्दर्यको भू-बनोट हो।
- यस प्रदेशमा यात्रा गर्दा क्षण क्षणमै हुने दृश्यको परिवर्तन नै यसको मौलिक विशेषता हो।
- हामीले खेत र बारी भन्ने गरेका तरेली परेका क्षेत्रहरू विश्वमा गनिएका युगका सप्त आश्चर्य भन्दा बढी आश्चर्यका विषय हुन्। मानिसले शरीरको बलका भरमा कतिसम्म काम गर्न सक्ने रहेछ भन्ने नमुना हुन् यस देशका पहाडहरू।
- जन बलले पृथ्वीको रूपलाई नै परिवर्तन गरेर तरेली परेका गराको यति धेरै निर्माण भएका फाँटका फाँट, मौजाका मौजा रूपी भन्याङहरूको देश आफैमा आश्चर्यको विषय हो।
- पर्यटकको आकर्षणको केन्द्रविन्दु पनि हो।
- यस भूखण्डलाई महाभारत श्रृखला पनि भनिन्छ।
- महाभारतबाट असंख्य नदी, खोलानालाको जन्म हुन्छ, जुन नदी लामा हिमनदी भन्दा बढी जन उपयोगी हुन्छन् भन्ने कुरा त्यहा गएर मात्र पर्यटकले संभन सक्दछन्।
- भीर, पहरा, खोल्सा, छाँगा, छहरा, अनगिन्ति प्रकारका उद्भिद्, बनस्पति तथा जरिबुटीको विविधिता पनि आकर्षणका केन्द्रविन्दु हुन्। पहाडका प्राकृतिक चित्र-दृश्य क्षणक्षणमा यति धेरै बदलिइरहन्छन् कि यात्रु पर्यटकलाई सधैं आकर्षक सधैं रमाइलो हुन्छ। कोहि कहिल्यै वाक्क हुँदैन, मिछिदैन।

भित्री मधेश (क) भित्रि मधेश :

'मधेश' मध्यदेश शब्दको अपभ्रंशित रूप हो। अब नेपालीमा मधेश भन्दा पहाड नभएको सम्म परेको भूभाग भनेर बुझिन्छ। भित्रीमधेश चुरे पहाडभित्र रहेको तर मधेशजस्तै सम्म भूभाग भएका उपत्यकाको नाम हो। यो भागबाट चारैतिर महाभारत र चुरे पहाडहरूले घेरिएको दृश्य हेर्न पाइन्छ। यो गर्मी प्रदेश भए पनि तराइ प्रदेशभन्दा कम गर्मी हुन्छ भने यहा बसेर पहाडी स्वादको पानी खान पाइन्छ। यहाँ तराइका भन्दा फरक जातका पक्षी र बोटविरुवा पनि भे-टाउन पाइन्छ। ७५ वटा जिल्लामा विभक्त नेपालमा सातवटा जिल्ला यस प्रदेशमा पर्दछन्। चितवन उपत्यकामा नवलपरासी र मकवानपुर जिल्लाका पनि आधाजति भूभाग पर्दछन् भने केही जिल्लामा पहाडी भूभाग पनि पर्दछन्। यी सबै कुराको हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा कुल भूभागको ९.प्रतिशत भूभाग र ९.२ प्रतिशत जनसंख्याको बसोवास रहेको छ।

(ख) चुरे प्रदेश अर्थात् तराईलाई सम्पन्न बनाउने पर्खाल :

भित्रिमदेश र तराइको बीचमा पूर्व देखि पश्चिम सम्म फैलिएको एउटा लामो पहाड छ। अनुत्पादक मानिएको तथा सबैले हेला गरेर छाडिएको यस पहाडमा खासै बस्ती छैन भने पनि हुन्छ। अतिक्रमित बाहेकको बस्ती नभएको यो पहाडको अरू पहाडको भन्दा झन् विशेष महत्व छ। जलवायु, प्राकृतिक चराहरू र उद्भिदहरूको महत्व त सबैले बुझेका कुरा हुन्। तर यस पहाडको अर्को महत्व हो सारा तराइलाई धनी र सम्पन्न बनाउने परखाल, एउटा लामो यस्तो परखाल जस्को संरक्षणले मात्र नेपालको तराइ मात्र होइन गंगानदीको उत्तरतिरको सबै भागलाई मलिलो र संरक्षित बनाउँदछ। यस पहाडमा साल, कर्मा, खयर, सतिसाल, असना, लामपाते, सिधुवा, चाँप, साधन लगायतका धेरै महत्वपूर्ण जडिबुटी पनि हुन्छन्।

चुरेको संरक्षणको महत्व हाम्रा ऋषिमुनिहरूले बुझेर तसलाई जोगाउन पहाडका दुबै पट्टि एक योजन चौडाई भएको वन राखिएको थियो। त्यस जंगललाई जनजिब्रोले चारकोशे झाडी भन्दछ। यसले गंगामैदानको सबै भूभगलाई बाढीबाट जोगाउन, मलिलो पार्न र उत्पादकत्तव बढाउन, सिचाइ गर्न, खनेपानीको व्यवस्थागर्न, पशुपक्षी र जल, नभ, स्थलचरको अस्तित्व जोगाउन समेत ठूलो मददत पुऱ्याएको थियो। पूर्वीय सभ्यताको विकासमा लागेको यो प्रदेशले यी कुरा बिर्सेर यहाँको वन विनाश गराउन उद्यत भएका, छन्। वन संरक्षण भएन भनेर यस भेकमा मात्रै हजारौं सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति बनाइए पनि ती सबै मिलेर वनचोरी गरी भारततिर निकासी गरेकाले नेपालको तराइको जीवन खतरामा परेकोछ। यो खतरा गंगा मैदानको सबै उत्तरी भूभागमा पर्दछ। झापा जिल्ला भरिको चुरेपहाडबाट मात्रै दैनिक ३६०० ब.फु. काठ तस्करीबाट भारत छिर्दछ भने नेपाल भरिबाट कति जान्छ सहजै हिसाबगर्न सकिन्छ।ञड तथा भूस्खलन रोक्न पनि बेर बसरी गर्ने भन्ने स्वत अनुमान गर्न सकिन्छ।

तराई प्रदेश

तराईप्रदेश गंगा नदीको उत्तरी समथर फाँटको पहाडसित जोडिएको भूभाग हो। वर्तमान नेपालमा पर्ने यो भूभागको सरदर ३० देखि ५० किलोमिटरको चौडाईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म फैलिएको छ। यो खण्ड गंगा मैदानको उत्तरी पाटोको सबैभन्दा अग्लो र नेपालको सबैभन्दा होचो भूभाग हो।

यो नेपालको सबैभन्दा बढी उत्पादन हुने भूभाग हो, अन्न भण्डार हो। नेपालको मेरुदण्ड मानिने पूर्व-पश्चिम राजमार्ग यही प्रवेशमा पर्दछ। त्यस्तै अन्य यातायात, सञ्चार र उद्योगधन्दा पनि यसै क्षेत्रमा छन्। यो भूभागमा विश्वमै उच्च कोटिमा गनिएको सालको बनले विशेष स्थान ओगट्छ। यो भूभागमा घना आवादी छ।

व्यवस्थित वस्तीबाट देशको आमूल विकास गर्न सबैभन्दा सजिलो थलो यही भूभाग हो। यस भूभागमा सबैभन्दा धेरै कच्ची घर छन् भने अर्कोतिर गाउँवस्तीहरू पनि घना छन्। सामान्य व्यवस्थाले तथा न्यून खर्चले अति छिटो वस्ती व्यवस्थित गरेर यहाँको जीवनस्तर तुरून्तै उठाउन सकिन्छ।

२. गाउँ क्षेत्रको व्यवस्थित बसोबास ९र्खबिनष्शबतष्यल क्अजभ्रूभ०

२.१. गाउँलाई व्यवस्थित गरिने काम त्यति खर्चिलो र असजिलो छैन। यद्यपि यो काम कानूनी रूपमा तयार भएको सिद्धान्तको आधारमा 'आफ्नो घर आफैँ बनाऊ' भनी अनिवार्य श्रमको माध्यमद्वारा पूरा गराइनुपर्दछ। आफ्नो खेर गएको श्रमले आ-आफ्नो घर बनाउँदा समुच्चै देशको निर्माण हुन्छ। सर्वप्रथम देश निर्माणको कुनै पनि साना र स्थानीय योजना थाल्नु वा सञ्चालन गर्नु भन्दा पहिले तोकेका नतिजा र स्थानमा योजनाबद्ध रूपले गाउँ बसाइनुपर्दछ।

२.२ प्रथम चरणमा नगरक्षेत्र, जिल्ला सदरमुकामका बजारहरू घना बस्तीहरूलाई छाडेर बाँकी क्षेत्रमा घना र व्यवस्थित वस्तीहरूको तर्जुमा गर्नु पर्दछ। कुन ठाउँमा कति घरसम्म भएको बस्ती बसाल्ने भन्ने कुरा त्यहाँको भौगोलिक बातावरणले निर्धारण गर्दछ। तर पनि एउटा सुनियोजित वस्ती कमसेकम एक शय परिवार अटाउने हुनुपर्दछ। तर त्यो ५० घर भन्दा सानो हुनै हुँदैन। एउटा बस्ती (यस पुस्तकमा प्रस्ताव गरे अनुसारको गाउँ एकाई अर्थात् 'पञ्चायत' का लागि) कमसेकम एक वडाको हुनुपर्दछ। त्यसैले एउटा गाउँ एकाईभित्र ठाउँहेरी एउटा देखि १८ वटा सम्मका गाउँहरू हुनुपर्दछ।

२.३ यस्ता व्यवस्थित सुनियोजित गाउँहरू बनाउँदा दुईवटा कुरालाई विशेष ध्यान दिनुपर्छ। एउटा हो घरको बाहिरी आकृति र अर्को हो घरभित्रर्पा-को बनोट। भित्रर्पा-कति अव्यवस्थित र अस्वास्थ्यकर छ भन्ने कुरा मैले अगाडि नै भनिसकेको छु। व्यवस्थित र स्वास्थ्यकर बनाउन घरभित्र कसरी मिलाउनुपर्दछ, एक एक घरमा निरीक्षण गरेर व्यवस्था मिलाइदिएर मात्र निर्माण गरिनु पर्दछ। यो निर्णय गर्ने अधिकार स्थनीय निकायलाई नै छाडि दिनु पर्दछ तर त्यसको प्राविधिक परामर्श भने खटिएको टोलीले दिनु पर्दछ। त्यस्तो नमुना कुनै पनि खाले हुन सक्दछ :

- घर बाहिरर्पा-को बनोट पनि नेपाली कला र संस्कृति झल्किने, नेपालीपन ल्याउने कस्तो खालेको बनाउने हो स्थानीय निकायले विकल्पहरूबाट चयन गर्नुपर्दछ।
- गाउँ एउटै आकार प्रकार उचाईको हुने बनाउन सकेमा झन् सुनमा सुगन्ध हुन्छ। प्रत्येक गाउँको बनोटमा नौलो, मौलिक र आकर्षक विशेषता हुन सके गाउँ-पर्यटनका लागि थप महत्वको हुन्छ। यसले स्थानीय, जातीय (जनजाति, आदिवासी आदि), संस्कार संस्कृति र कलाको पनि जगेर्ना गर्दछ तथा सामाजिक समानताको विकास पनि गर्दछ।

अनावश्यक प्रचारले जनतालाई भ्रमित बनाएको छ

सुरेशकुमार पाण्डे

कानुनभन्दा माथि कोही छैन, विधिको शासनको मुख्य आधार यही हो। तर विगत ४ दशकमा राजनीतिक पार्टीहरूले आफूलाई कानुनभन्दा माथि राखेर शासन गरेका रहेछन्, जसले परिवर्तन ल्यायो र आगामी दिनमा विधिको शासन कायम हुनैपर्ने जनआवाजलाई बुलन्द उठायो।

एउटा कहावत छ- माल, मालिकको मसुरी कम्पनीको- अहिले ठिक त्यस्तै-त्यस्तै हुँदै आएको छ.तर अहिले यत्ति बुझ्न जनतालाई कठिन भएको छ। माल कस्को हो र कम्पनी कसको हो, प्रचार को द्वारा हुँदै छ ? यसैलाई बुझेपछि यो सरकारको बारेमा बुझ्न सकिन्छ। जनताहरूलाई भ्रमित पार्नेहरू त पाइलै पछि भेटिन्छन्। हामीले बुझ्ने पर्ने कुरा हो सरकारले के भन्छ र उसले के गर्दै छ। यसैबाट आम सर्वसाधारणले बुझ्नुपर्छ, कसैको भनाइको आधारमा होइन। यद्यपि यो सरकार भ्रष्टाचार विरूद्धमा जनताको आवाज बनेर सत्तामा गयो। अहिले उनिहरू झण्डै दुइ तीहाईको बहुमतमा छन्। सर्वेसर्वा छन्।

यो अभियानमा बाह्रम शक्तिले पनि उनिहरूलाई अगाडी सार्यो। उनिहरूको उदेश्य कुनै एउटा थिएन। छुट्टा छुट्टै महत्वकाँक्षा बोकेर हिंडेका उनिभित्र समायोजित छन्। उनिहरूले सोचेको जस्तो उनिहरूलाई परिणाम न आउन सक्छ। यही संशय बलियो देखिन्छ।

त्यसकारण सम्बिधान मिचेर पनि सम्बैधानिक बन्ने प्रयास नभएको होइन। विभिन्न व्यक्तिले सत्ता साझेदारी गरेर आआफ्नो उदेश्य विस्तारै पुरा गर्ने प्रयासमा तत्कालका लागि गरिएको अपवित्र गठबन्धन नै हो। त्यसबारे विस्तारै खुल्दै जानेछ। यो पनि सत्ताका लागि भएको एउटा सम्झौता नै थियो। त्यसबारे स्वयम सरकारमा बसेकाहरूको रोदनले पुस्टी गरे

उनिहरूको देशभित्र सुसाशन र भ्रष्टाचार मुक्त, विदेशमा पुगेका युवाहरूलाई सय दिन भित्रै देशभित्र फर्काउने। सुकुम्बासीको हातमा उनिहरूकै घरमा पुगेर लालपुर्जा हातमा थमाइदिने लगायतका कयौं आस्वासन, वादा जनताहरूलाई देखाउने हात्तिका दाँत थिए भन्ने कुरा त सबैको सामुन्य पुष्टी भै सकेको छ।

उनीहरूसँग भोट लिनका लागि दिएको नारा मात्र थियो त्यसको आवरणभित्र अरू नै खेल थिए जो अहिले देखिँदै छ बिस्तारै बिस्तारै।

जनतासँग भोट लिएको सरकारको पहिलो काम भयो सुकुम्बासीका टहरा भत्काउने। जसरी माओवादी कालाम कुकर्म गरियो, त्यसैगरी सुकुम्बासीको साथसाथै पार्टीहरूका भवन र मन्दिर समेत भत्काइए। त्यसपछि ओलीलाई गिरफ्तार गरे, रमेश लेखकलाई अलिदिन अब के हुन्छ भन्दा भन्दै जनतामा छलफल चलेकै वेला उनीहरू दुवैजना अदालतबाट छुटे। यसरी पक्राउ गर्ने र छोडिने क्रम जारी छ। यसमा सरकारको कमजोरी त छ नै, अदालतभित्र पार्टीगत चलखेल पनि रहेछ। किनकी सरकार पक्षले जे आरोप लगाए पनि अदालत नै सरकारलाई असहयोग गर्ने भएपछि यस्तै हुन्छ ? अपराधीहरू धरौटीमा छुट्छन्, तारिखमा बस्छन् र विधिलाई खेलाउने गर्छन्। सायद यहीकारण न्यायाधीशमाथि पनि छानबिन हुनसक्ने कानुन तर्जुमा हुन थालेको बताइन्छ। हिजो नेकपा, कांग्रेस, एमालेको गिरोह थियो, अब घण्टी गिरोहको सुशासन भनेको यस्तै रहेछ भन्न थालिएको छ।

दुर्गा प्रसाईलाई पक्राउ गरे, भरत दाहाललाई पक्राउ गरे। पूर्व प्रधानन्यायाधीश पक्राउ परे र छाडिए। अब कोको पक्राउ पर्ने हुन् ? बालेन सरकार राजनीतिक वृत्तमा त्रासदी फैलाउन सफल छ, हेर्नुछ, के के हुने हो ?

चोलेन्द्रशमसेर राणालाई पक्राउ गरे, कृष्णबहादुर महरालाई पक्राउ गरे। तर उनिहरूले गिरफ्तार गरेका नेताहरू सँग के पाए ? उनिहरूलाई गिरफ्तार किन गरियो र किन छाडियो ? जनताले यही बुझ्न खोजिरहेका छन्। जनताको यो सवालबाट सरकार भाग्न सक्दैन।

अहिलेसम्म उनिहरूले यो फाइल खोलौं वा त्यो फाइल खोलौं भन्दै जनतालाई लोलीपोप दिँदै आएको देखिन्छ तर कसैलाई पनि उनिहरूले अपराध प्रमाणित हुने गरी फाइल खोल्न सकेको देखिदैन। सरकारले तर्साउने होइन, सुशासन कायम गर्न भ्रष्टाचारमा निर्मम भएर अगाडि बढ्नु उचित हुनेछ।

गिरफ्तार गर्नु ठूलो विषय होइन सरकार हो गिरफ्तार गर्न सक्छ तर कुनै त कारण होला ? यसको पनि कुनै नियम हुन्छ होला ? सरकारले जसलाई पनि गिरफ्तार गरेको छ उसको विरूद्धमा कुनैपनि दोष प्रमाणित भएको देखिएको छैन। गृहमन्त्रीलाई प्रधानमन्त्रीले इसारा गर्छन् अनि गृहमन्त्रीले छोपेर थुनामा कोच्छन्। चौतर्फी विरोध हुनथाल्छ अनि अदालतले छाड्छ वा अदालतबाट उनिहरू फुत्किन्छन्।यही सिलसिला चलिरहेको छ निरन्तर। यद्यपि कसैलाई पनि गिरफ्तार गर्दा अदालतले पक्राउपुर्जी जारिगर्नुपर्छ। सरकारले सिधै आदेश दिनु भनेको कुनै प्रकारको असाधारण अवस्थामा मात्र गिरफ्तार गर्न पाउँछ जस्तो की कुनै व्यक्ति द्वारा देशमा अराजकता फैलाउन थाल्छ र उसको कार्वाहीबाट ठूलो हानि नोक्सानी हुने सम्भावना देखेपछि कुनैवेलामा पनि गिरफ्तारी गर्न सकिन्छ त्यसपछि पनि अदालतबाट अनुमति लिनुपर्छ। सरकारले भएका पक्राउमा अदालतको अनुमति लियो लिएन, स्पष्ट छैन।

जो गिरफ्तार भए, गिरफ्तार गर्नुपर्ने कुनै कारण थियो भने स्पष्ट हुनुपर्छ। तंक सिर्जना गर्ने प्रयास हुनुहुन्न। राज्य लोककल्याणकारी हुनुपर्छ, विधिको पालना राज्यले पहिले गर्ने हो। जे देखियो, त्यो नाटकले देशको आर्थिक पक्षमा र विकासमा समेत असर पुगेको छ, समय बर्वाद भ एको छ, साथै विश्वमा नकारात्मक सन्देश पुगेको देखिन्छ।

पहिलेका राजनैतिक दलका पाका भनौदा नेताहरूको व्यवहारले देशलाई भ्रष्टाचारमा धकेल्यो। उनिहरूले जनतासँग गरेको वेइमानी र विश्वास घातले गर्दा जीवनभरि देश र जनताको हितमा आवाज उठाउने त्यागि नेताहरू पनि बदनाम भए। एउटै पार्टीभित्र रहेका सयौं इमानदार कार्यकर्ताहरू समेत दागी बने। त्यस्तो स्थितिले ४ दशकको राजनीति कलंकित छ, अब यस्तो हुनुहुन्न।

फटाई गर्नेहरूले पुस्तौंसम्म पुग्ने धन कुम्लाए, जग्गा जमिन जोडे, उनैले आआफ्ना छोरा छोरीहरूलाई लाभैलाभमा पुराएकाछन्। हाम्रो देशको यो कहालिलाग्दो तस्विर बनाउनेहरू यिनै नेता हुन्। पुराना र नयाँ पुस्ता जुनसुकैले यो देशको बागडोर छोपेपनि हाम्रो देशको व्यवस्थामा सुधार आउने रहेनछ भन्ने कुरा उठ्न थालिसकेको छ। परिवर्तन ल्याउँछौं भन्ने नयाँ पुस्ताले पुरानो पुस्ताभन्दा भिन्न हौं भन्ने प्रमाणित हुनसक्नुपर्छ। व्यक्ति परिवर्तन गर्न होइन जनताले त लुटको भ्रष्ट व्यवस्था परिवर्तन गर्न पो खोजेका थिए, त्यो परिवर्तन देख्न भोग्न पाउनुपर्छ।

देशमा जबसम्म आफ्नै लगानीमा ससाना उद्योगहरू खुल्दैनन्, युवाहरूले देशमा बस्ने आधार पाउँदैनन् तबसम्म यो देशमा मामुली सुधार त होला तर जनताले चाहेको जस्तो आमूल परिवर्तन हुनसक्दैन। यसतिर बालेन सरकारले ठोस निर्णय लिन सक्नुपर्छ।

सधैं देशका जनताहरू भ्रष्टाचार, अपराधका बिरूद्ध र न्यायका पक्षमा लड्ने अनि सहिद हुने अवसरवादले फाइदा उठाउने हुँदै आएको छ। अहिले पनि जेन्जी आन्दोलन् बाट आएको यही सरकारका बिरूद्धमा जनमत तैयार हुनथालेको देखिन्छ। सरकारमा बसेकाहरू आफैले त्यस्तो आधार तैयार पारिरहेका छन्। त्यस्तो नहोस्, सुधार होस्।

राजनीतिक विवादमात्र सधैं, यो चालले देश कहाँ पुग्ला ? जहिल्यै लडाइ विद्रोह, असन्तुष्टि, विरोध, एकले अर्कोलाई खुइल्याउने राजनीतिले सकारात्मक काम हुनसकेको छैन। देशको जनसङ्ख्या भन्दा बढी देशभित्र राजनैतिक पार्टी, एनजीओ/आइएनजीओ, सहकारी संस्था र संघ संगठनहरूले भरिएको छ, आपसी खिचातानीले विकासको बारेमा सोच्न समेत गारो भएको छ।

राजनीति जीवनको अंग हो। यत्ति बुझ्नुपर्छ हामीले राजनीति केका लागि गर्ने ? कसका लागि गर्ने ? राजनीति देश र जनताको हितमा गर्नेहरूले आफ्नो व्यक्तिगत घाटा नाफा हेर्दैनन् तर नीजि फाइदा उठाउनेहरू भने देश र जनताको घाटा नाफा हेर्दैनन्। अहिलेसम्मका नेताहरू राष्ट्रको भन्दा आफ्नै फाइदा हेर्दै आएका छन्। यस्तो व्यवहार बन्द हुनु अति आवश्यक छ। जुन जोगी आएपनि कानै चिरिएको स्थिति नहोस्।

मुगुमा स्याउ, सब्जी बोटमै कुहिदै

रतनबहादुर रावल, मुगु। यातायात र बजारीकरणको अभावले मुर्मालगायतका गाउँका स्याउ बोटमै कुहिनथालेका छन्। भौगोलिक विकटताले

पछाडि परेको हिमाली जिल्ला मुगुको छायाँनाथ रारा नगरपालिका वडा नं. ९, मुर्मा गाउँ अझै पनि सडक सञ्जालबाट जोडिन सकेको छैन। यातायातको पहुँच नहुँदा यहाँका स्थानीय कृषकहरूले वर्षभरि दुःख गरेर फलाएका स्याउ, आलु र सिमी जस्ता कृषि उपजहरू बोटमै खेर जाने गरेका छन्।

रारा तालकै काखमा पीडादायी जीवन, अर्थात् 'स्वर्गकी अप्सरा' उपनामले चिनिने राराताल यही मुर्मा गाउँको क्षेत्रमा पर्दछ। यो पीडा कहिले बुझ्ने ?

र, कर्णालीको 'लाइफलाइन' गमगढी-नाक्चेलाग्ना सडक: १७ वर्षमा १८ किलोमिटर मात्रै ट्र्याक, बजेट अभावले कछुवा गतिमा बन्दैछ। नेपालको उत्तरी छिमेकी मुलुक चीनको तिब्बतसँग जोड्ने रणनीतिक लक्ष्य राखिएको यो सडक समयमै बन्न नसक्दा स्थानीय बासिन्दाले दुःख पाइरहेका छन्।

वि.सं. २०६२-६३ मा विस्तृत प्राविधिक सर्वेक्षण भएको यस सडकको आर्थिक वर्ष २०७२-७३ देखि औपचारिक रूपमा निर्माण सुरु गरिएको थियो। योजना बनेको २० वर्ष र काम सुरु भएको १० वर्षभन्दा बढी समय बितिसक्दा पनि कुल ९६ किलोमिटर लामो सडकमध्ये हालसम्म मात्र १८.५ किलोमिटर खण्डको ट्र्याक खोल्ने काम मात्र सकिएको छ। बजेट जति मुर्सेत, कालिकोट, जुम्ला (सिञ्जा) र मुगु गमगढी क्षेत्रमै खर्च हुने गरेको स्थानीयको गुनासो छ।

यो सडक निर्माण सम्पन्न भएमा रारा ताल, रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज र छायानाथ क्षेत्रलाई सिधा जोड्न सकिनेछ। मुगु बुद्ध पार्क- करिब १,२०० भन्दा बढी पुराना गुम्बाहरू, प्राचीन नाँच, ताल तथा मठ-मन्दिरहरू ओझेलमा परेका छन्। नाक्चेलाग्ना नाका खुल्दा कर्णालीका बासिन्दाले चिनियाँ बजारमा सीधा पहुँच पाउनेछन्। मुगुमा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरू जस्तै यार्सागुम्बा, गुच्ची च्याउ, कटुकी, पाँचऔंले र सतुवाको निर्यातका लागि कोसेढुङ्गा साबित हुनेछ। साथै, खाद्यान्न, लत्ताकपडा र निर्माण सामग्री (सिमेन्ट, जस्तापाता) को ढुवानी लागत घट्नेछ र बजार नियमित हुनेछ। स्थानीय उत्पादनहरू चिनो, चामल, फापर, नाफल, स्याउ, घिउ र छुर्पीलाई बाह्य बजारसम्म पुऱ्याउन मद्दत पुऱ्याउनेछ। वि.सं. २०४९ सालमा गैरसरकारी संस्था (KLDP) ले गमगढीदेखि मुगु गाउँसम्म फराकिलो घोरेटो बाटो बनाएयता यस क्षेत्रको यातायातमा ठूलो परिवर्तन हुन सकेको छैन। कर्णालीको आर्थिक तथा पर्यटकीय रूपान्तरणको सपना सपनामै सिमित रहेको देखिन्छ।

राष्ट्र र राष्ट्रियताको साझा पत्रिका
गोरखा एक्सप्रेस साप्ताहिक
(साविक म.क्षे.हु.नि.) गो.हु.द.नं. ५/०६७-६८ हाल ५/०८२-८३
का.जि.का.द.नं. २५-०३९/४०   भ्याट नम्बर- ३ ० ४ ५ ६ २ ४ ४ ४
मंगलबार Tuesday
२०८३ असोज २०, Oct,6 2026

अन्तिम पातो - शाश्वत शर्मा

लोकतन्त्रमा षडयन्त्र

पूर्वप्रधानन्यायाधीश चोलेन्द्र शमशेर जबराको ११ घण्टाको गिरफ्तारी र रिहाइ, त्यसपछि दिपक भट्टलाई काठमाडौंबाट सिन्धुपाल्चोक जेलसारी । भनिन्छ, कानुनी क्षेत्रको भूमिगत नेतृत्व पूर्व प्रधानन्यायाधीश कल्याण श्रेष्ठले सम्हाल्दै आएका थिए, शर्माजी नयाँ प्रधानन्यायाधीश बनेपछि त्यो कल्याण श्रेष्ठ आउट, चोलेन्द्र इन भएका थिए भनिन्छ । चोलेन्द्रको महाभियोग पनि मिल्यो, सरसुविधा पाउने भए । त्यसपछि आफूले तल्लोतहदेखि संरक्षण दिएकाहरूलाई चोलेन्द्रले आदेश निर्देश पनि गर्नथाले । रास्वपाले चुनावदेखि शक्तिसम्म सबैबाट लघारेकाहरूसँग बार्गेनिङ गर्नथाले । ठूला ठूला विचौलियाको केन्द्र कल्याण नभएर चोलेन्द्र हुनथाले । चोलेन्द्र भूमिगत शक्तिकेन्द्र बन्नथाले । एमाले, नेकपा र कांग्रेसका नेतात्रय ओली, प्रचण्ड र देउवासँग साँठगाँठ हुनथाल्यो । यो सरकार ढाल्ने, रवि लामिछानेलाई सहयोग गर्ने, आफू राष्ट्रपति बन्ने, कांग्रेसको नेतृत्व देउवाको हातमा हाल्नेसम्मको जालो बुन्न भ्याइसकेका थिए चोलेन्द्रले । भनिन्छ, संवेदनशील निकायको सुराक प्रधानमन्त्री बालेन साहसम्म पुगेपछि माकुरा रूपी चोलेन्द्रको जालो फाँडिन पुग्यो । चोलेन्द्रका षडयन्त्रका सबै रेकर्ड, मोवाइल र अन्य प्रमाणहरू प्रम बालेनको हातमा पुगिसकेको बताइन्छ । यो पर्दाफासपछि नेपाली राजनीति र प्रशासन कुन प्रकारले चलिरहेको रहेछ भन्ने स्पष्ट अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

गणतन्त्रात्मक राजनीति कस्तो अवस्थामा पुगिसकेछ । दुई तिहाइको सरकार नै सुरक्षित हुन्न र भूमिगत गिरोहले न्यायालयसम्म प्रभाव जमाउँछ भने आम नागरिक र प्रशासन संयन्त्र कुन प्रकारको बाहुबलीले चलिरहेको होला ?

सरकारले भन्यो- चोलेन्द्रलाई सुरक्षा थ्रेट थियो । चोलेन्द्रका परिवारले सुरक्षा मागेको निवेदन प्रहरीबाट सार्वजनिक भयो । स्वयम् पूर्व प्रधानन्यायाधीशले कुनै गुनासो वा आपत्ति प्रकट गरेका छैनन्, यसको बारेमा आपत्ति संसदका प्रतिपक्षी र पुराना ठूला दलका नेताहरूले गरे । अर्थात् राजनीतिमा ठूलै तरङ्ग निस्कियो । एकप्रकारले नाटकीय रूपमा राजनीतिक चलखेल र षडयन्त्रको मुखुण्डो उत्रियो । आज पनि चोलेन्द्रले वास्तवमा भएको के हो ? मुख खोलेका छैनन् । यसलाई भनिन्छ, पिँध होइन बिड तातिरहेको छ । पुराना ठूला दलहरू आत्तिएका छन् । पुराना ठूला दलहरूले मानवाधिकार आयोगसम्मलाई परिचालित गरेका थिए । पूर्वप्रधानन्यायाधीश चोलेन्द्र नबोल्ने, ठूला र पुराना दलहरूको सातो जाने र मानवाधिकार आयोगसम्म परिचालित हुने, गजबैको नौटङ्की देखियो, देखाइयो । यति हुँदा पनि बालेन सरकार मौन छ र आफ्नो काममा जुटिरहेको छ । भनिन्छ, अब धेरै ठूलो माछाहरू र पुराना एकसेएक भ्रष्टाचारका काण्डहरूको फाइल खुल्नेवाला छन् । नेपाली राजनीतिमा ऐतिहासिक पहिरो जाने अनुमान बलियो हुँदैछ ।

बालेन साह सरकारको कमी कमजोरी होलान्, भ्रष्टाचारमा लिप्त भयो भन्ने एउटा समाचार पनि आएको छैन । ६ महिना हुँदैछ, जनताले ५ वर्ष सरकार चलाउने जनादेश दिएका छन् । अहिले नै खिया बनेर राजनीतिक नेतृत्वमा रहेकाहरूको पसिना खलखली छुट्न थालिसकेको छ । ४ दशकदेखि आलोपालो सरकारमा बसेर सेटिङ र भागशान्तिमा देश लुटेकाहरू नयाँ नेतृत्व र नयाँको परिवर्तनका चाहनासँग बिद्रोह, अन्तरिम सरकार, चुनाव र बालेन सरकारसँग एकपल्ट फेरि हार खान पुगेको छ । लाग्छ, अब यस्ता षडयन्त्र हुनै सक्दैनन् । यद्यपि पुराना दलहरूले सत्ता खोसिएको र आफूमाथि कारवाहीको डण्डा चल्ने निश्चित भएपछि दशैं र तिहार सकिनासाथ सडकमा आगो बाल्ने र सरकार ढाल्ने फुइँकी लगाउन थालेका छन् । जनता बालेन साहले केही गर्छ भनेर पर्ख र हेरको स्थितिमा छन् । सरकार प्राकृतिक विपद, पुराना सरकारले थुपारेका कुडाकरकट र समस्याहरूसँग जुध्दैमा काम गर्न भ्याइरहेको छैन । जनतासँग गरेका करार पुरा गर्न भ्याइरहेको छैन । आलोचकहरू भनिरहेका छन्- खोई प्रतिवद्धता । तर सरकार प्रतिवद्धता पूरा गर्न ढिलो भए पनि आफ्नो दायित्व र जवाफदेहीताबाट हटेको देखिदैन ।

ठूलो कुरा इमान हो, नैतिकता हो । बालेन सरकार त्यसमा अडिग देखिन्छ ।

राजनीतिमा अशोभनीय षडयन्त्र देखियो । देश गम्भीर समस्यामा छ । राष्ट्रिय नीति र निर्माण, शासन र सुशासनमा सुधार ल्याउनुछ । पुराना दलहरू धराप थापेर बालेन सरकार पड्काउने साजिस गरिरहेका छन् । मुलुकमा स्थिरताको खाँचो छ । पुराना दल र शक्तिहरू अस्थिरता अराजकता निम्त्याउँदै छन् । बालेन सरकारले फुकी फुकी कदम चाल्नुपरेको छ । अभिभावक स्थापित गर्नुपर्नेछ ।

भोटेकोशी-त्रिशूली हिमबाढी : जलवायु सङ्कटको प्रत्यक्ष प्रमाण

राजन प्रसाद प्याकुरेल
त्रिशूली प्रवाहका साथमा

नेपालले जलवायु परिवर्तनको कहर

झेलिरहेको छ । गत भदौ १० गते रसुवाको भोटेकोशी-त्रिशूली नदीमा आएको महाप्रलयकारी हिमबाढी त्यसको जीवन्त र पीडादायक उदाहरण हो । हिमालको काखमा रहेको नेपाल विश्वको कुल हरितगृह ग्यास उत्सर्जनमा नगन्य योगदान गर्छ, तर जलवायु सङ्कटको ठुलो मार भोगिरहेको छ ।

यही सन् २०२६ सेप्टेम्बर २२ देखि २८ सम्म अमेरिकाको न्युयोर्कमा राष्ट्र सङ्घको ८१औं महासभा सम्पन्न भएको छ । नेपालका युवा प्रधानमन्त्री बालेन्द्र शाहले असोज ८ (२४ सेप्टेम्बर)मा महासभाको सामान्य बहसमा सम्बोधन गर्नुभयो । यो अवसर नेपालका लागि मात्र होइन, हिमाली तथा कम विकसित मुलुकका लागि जलवायु न्यायको आवाज उठाउने महत्त्वपूर्ण क्षण हो ।

वि.सं. २०८३ भदौ १० गते बिहान

रसुवाको भोटेकोशी-त्रिशूली नदीमा आएको विनाशकारी हिमबाढीले नेपालको इतिहासमा दशकौंपछिको सबैभन्दा ठुलो बाढीजन्य विपत्ति निम्त्यायो । चीन-नेपाल सीमानजिक लाङ्टाङ-लिरूङ क्षेत्रमा करिब ६ सय मिटर चौडाइको हिउँ र चट्टानको विशाल भाग ल्हेन्दे खोलामा खस्यो । त्यसले अस्थायी बाँध बनाएर फुट्दा पानी, माटो र चट्टानको विशाल लहर भोटेकोशी हुँदै त्रिशूली नदी प्रणालीमा प्रवेश गऱ्यो । बाढीले रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, गोरखा, चितवन, तनहुँ र नवलपरासीसम्म ठुलो सङ्कट ल्यायो । सरकारी तथ्याङ्कअनुसार यस विपत्तिमा एक हजार चार सयभन्दा बढीको मृत्यु पुष्टि भएको छ भने हजारौं अझै बेपत्ता छन् । जलविद्युत् आयोजनामा ठुलो क्षति पुगेको छ । माथिल्लो त्रिशूली-१, रसुवागढी, त्रिशूली- ३ 'ए'लगायतका ठुला आयोजनामा पूर्ण रूपमा क्षति पुग्यो र करिब ४३१ मेगावाट विद्युत् उत्पादन बन्द भएर राष्ट्रिय प्रसारणलाइनबाट बाहिरिन पुग्यो । यसबाट कुल लविद्युत् उत्पादनको करिब १० प्रतिशत जलविद्युत् क्षमतामा असर पुगेको प्रारम्भिक अनुमान छ । सडक, पुल, बस्ती, सीमा व्यापार मार्ग र खेतीयोग्य जमिन नष्ट भए । जलवायु जोखिमका सन्दर्भमा यस्ता विषय प्रस्ट रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा उठाउनाले नेपालको प्रतिष्ठा उच्च हुन्छ ।

जलवायु न्याय र ऐतिहासिक जिम्मेवारी : नेपालले लगभग शून्य हरितगृह ग्यास उत्सर्जन गर्छ, तर सङ्कटको चर्को मूल्य चुकाउँछ ।

प्रधानमन्त्रीले आफ्नो सम्बोधनमा यो दया वा सहयोगको विषय होइन, न्याय र नैतिक दायित्वको विषय हो भन्नुभएको छ । प्रमुख उत्सर्जनकर्ता मुलुकले आफ्नो ऐतिहासिक जिम्मेवारी स्वीकार गर्नुपर्छ । 'पोल्युटर पे' सिद्धान्तलाई व्यावहारिक रूपमा लागू गर्नुपर्नेमा उहाँले जोड दिनुभएको छ । हानि तथा क्षति कोषको प्रभावकारी कार्यान्वयन : कोप- २६ संयुक्त राष्ट्रसङ्घले आयोजना गर्ने जलवायुसम्बन्धी विश्वव्यापी सम्मेलन हो । कोप- २७ मा स्थापित हानि तथा क्षति कोष अझै पर्याप्त स्रोत र छिटो वितरण संयन्त्रविना अपर्याप्त छ । नेपालले यस कोषमा आपत्कालीन सहयोगका लागि अनुरोध गरिसकेको छ ।

प्रधानमन्त्रीले कोषलाई पर्याप्त र नियमित स्रोत उपलब्ध गराउने, छिटो निर्णय प्रक्रिया अपनाउने र अनुदानमा आधारित सहयोग सुनिश्चित गर्ने माग गर्नुभएको छ । बाढीजस्ता अचानक आउने विपत्तिका लागि छुट्टै द्रुत प्रतिक्रिया संयन्त्र आवश्यक छ भन्ने कुरासमेत उठाउनुभएको छ ।

पर्याप्त र सहज जलवायु वित्त :

अनुकूलन, न्यूनीकरण र पुनर्निर्माणका लागि खबौं डलर आवश्यक छ । नेपालको राष्ट्रिय अनुकूलन योजना कार्यान्वयनका लागि ठुलो अन्तर्राष्ट्रिय वित्त चाहिन्छ । यो ऋण होइन, अनुदानमा आधारित हुनुपर्छ । विकसित मुलुकले वार्षिक एक सय अर्ब डलरको प्रतिबद्धता पूरा नगर्दा विश्वासको सङ्कट बढेको छ । प्रधानमन्त्रीले यस प्रतिबद्धतालाई पूरा गर्न र नयाँ थप स्रोत जुटाउन विश्व समुदायको ध्यानाकर्षण गराउनुभयो ।

हिमाली मुलुकका लागि विशेष

ध्यान र प्रविधि हस्तान्तरण : हिमालय क्षेत्रको जलवायु सङ्कट विश्वव्यापी प्रभावपार्ने खालको छ । 'सगरमाथादेखि समुद्रसम्म' भन्ने अवधारणाअन्तर्गत हिमाली मुलुकको साझा आवाज उठाउनुपर्छ । प्रारम्भिक चेतावनी प्रणाली, सीमापार सूचना आदान-प्रदान, हिमनदी अनुगमन प्रविधि र जलवायु-प्रतिरोधी पूर्वाधार निर्माणका लागि प्रविधि हस्तान्तरण तथा क्षमता विकासको माग गर्नुपर्छ । चीनसँगको सीमापार सहयोगलाई उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गर्दै क्षेत्रीय संयन्त्र मजबुत बनाउन सम्बोधनमार्फत प्रधानमन्त्रीले आग्रह गर्नुभएको छ ।

अनुकूलन र विपत् जोखिम न्यूनीकरणमा सहयोग : बाढीपछिको पुनर्निर्माणलाई मात्र होइन, दीर्घकालीन अनुकूलनमा जोड दिनुपर्छ । जलवायु-स्मार्ट कृषि, सुरक्षित बस्ती विकास, नदी व्यवस्थापन र समुदाय आधारित विपत् तयारी कार्यक्रमका लागि सहयोगको माग गर्नुपर्छ । नेपाल आफैँले पनि क्षमता बढाउनुपर्ने कुरा स्वीकार गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय साझेदारी आवश्यक रहेको नेपालको धारणा महासभामा प्रधानमन्त्रीले स्पष्ट ढङ्गले राख्नुभएको छ । महत्त्वाकाङ्क्षी न्यूनीकरण र १.५ डिग्री सेल्सियस लक्ष्य : विकसित मुलुकले हरितगृह ग्यास उत्सर्जन कटौतीमा गम्भीरता नदेखाउँदा एक दशमलव पाँच डिग्री सेल्सियस लक्ष्य खतरामा छ । प्रधानमन्त्रीले प्रमुख अर्थतन्त्रलाई आफ्ना राष्ट्रिय योगदानलाई अझ महत्त्वाकाङ्क्षी बनाउन र जीवाश्म इन्धनबाट द्रुतरूपमा बाहिर निस्कन आग्रह गर्नुभयो । नेपालजस्तो मुलुकले अनुकूलनमा लगानी गर्दा उहाँहरूले मूल कारण हटाउन ध्यान दिनुपर्ने सन्देश दिनुभयो ।

व्यवहारिक र कूटनीतिक दृष्टिकोण

महासभाको मञ्चबाट प्रधानमन्त्रीले भावनात्मक मात्र नभई वैज्ञानिक प्रमाणमा आधारित, समाधानमुखी र साझेदारी खोज्ने शैली अपनाउनुभयो । भोटेकोशी बाढीका तथ्याङ्क, आर्थिक क्षति र मानव पीडालाई प्रस्तुत गर्दै यसलाई विश्वव्यापी जलवायु सङ्कटको प्रतीक बनाउनुभयो । साथै, नेपालले आफूले गरेका प्रयास- राष्ट्रिय अनुकूलन योजना, एनडिसी अद्यावधिक र विपत् व्यवस्थापन सुधार प्रस्तुत गर्दै थप सहयोग माग्नुभयो ।

निष्कर्ष - न्यायको माग, भविष्यको रक्षा : भोटेकोशी बाढीले नेपाललाई मात्र होइन, विश्वलाई चेतावनी दिएको छ । जलवायु सङ्कटले सीमा नचिन्ने र कमजोरलाई बढी चोट पुऱ्याउने सत्य उजागर गरेको छ । महासभामा प्रधानमन्त्री शाहको सम्बोधनले यो सङ्कटलाई अन्तर्राष्ट्रिय एजेन्डाको केन्द्रमा ल्याएको छ । जलवायु न्याय, पर्याप्त वित्त, हानि तथा क्षति कोषको प्रभावकारी कार्यान्वयन र हिमाली क्षेत्रको विशेष संरक्षण- यी विषय अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा जोडदार रूपमा उठेको छ । महासभामा नेपालको आवाज कमजोर मुलुकको साझा आवाज बन्यो ।

नेपालले क्षतिपूर्ति माग्दै छ, दया होइन । यो माग पूरा नभए हिमालयको सङ्कटले दक्षिण एसियाको पानी, कृषि र स्थिरतालाई नै असर पार्नेछ । महासभाको साधारण बहसको उच्चस्तरीय सत्रमा गर्नुभएको सम्बोधनमा नेपालले भोटेकोशी-त्रिशूली हिमबाढीलाई जलवायु सङ्कटको गम्भीर अवस्थाको रूपमा विश्वमा चित्रण गर्नुभयो । विश्व समुदायले सुन्नैपर्छ- किनकि नेपालको पीडा अब विश्वको साझा जिम्मेवारी हो ।

शान्तिपूर्ण समाज निर्माण गरौं

- शान्ति, सहिष्णुता र भाइचाराको भावना विकास गरौं,
- मतभेदलाई संवाद, सहकार्य र समझदारीबाट समाधान गरौं,
- जाति, धर्म, भाषा, संस्कृति तथा विचारका आधारमा हुने विभेद अन्त्य गरौं,
- बालबालिका, महिला तथा कमजोर वर्गको अधिकार र सुरक्षाको सम्मान गरौं,
- हिंसा, घृणा र वैमनस्यको अन्त्यका लागि योगदान दिऔं,
- सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्दै सद्भाव कायम राखौं,
- परिवार, विद्यालय र समुदायमा शान्ति र अहिंसाको संस्कार विकास गरौं ।

विश्व शान्ति र मानवताको संरक्षणमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गरौं ।

नेपाल सरकार
विज्ञापन बोर्ड